یاش توركستان

توركستاننك ملی قورتولوشی اوچون كوره‌شوچی آیلق مجموعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

ساند 60	نویابر (ایكنچی تشرین) 1934	1929نچی ییلنك ده‌قابر-ندان چیقا باشلاغان

بوساندا:

1 — 1917—1924—1934 باش مقاله

2 — «یاش توركستان» توركیه‌گه كیریتیلمه‌یتورغان بولدی... (ییقیلغانا یوموروق) مصطفی

3 — توركستاندا برنچی بیش ییللق یكونی طاهر

4 — ساویت مستملكه‌له‌ری (توركچه‌ـفرانسزچا)

5 — توركستاندا آچلق فلاكتی به‌نتسیننغ

6 — توركستاندا غربچیلق وه شرقچیلق آقیملاری یاش توركستانلی

7 — توركستاندا «تیل سیاستی» ایسه‌ن تورسون

8 — شرقی توركستان فاجعه‌سی حبیب الرحمن البلغاری

9 — مرحوم ایشان خواجه خانی حبیب الرحمن البلغاری

10 — ایشان خواجه خانی مصطفی

11 — پاریسده شرقی توركستان حقندا بر معروضه

12 — شرقی توركستان مسئله‌سی بر ایتالیان مجموعه‌سی ییتله‌رنده

13 — كابلده‌كی مهاجرله‌ر تورموشندان كریم زاده

14 — آلمان یاشلارینگ فردوسی بایرامی. 15 — توركستان خبرله‌ری

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

1934—1924—1917

ساويت حكومتينينك 17نچي ييلي ، «ملي چيگەرەلەش» اسمى آستندا توركستاننى پارچالاش تاريخينك 10 ييللغى بيلەن توقناشدى. روس بولشەويكلەرى بايرامى ، روسيە قولى آستندا قالغان خلقلارنىڭ عمومى فاجعەسى ، عمومى ماتمى ايسە «توركستاننى ملي چيگەرەلەش» ديگەن نەرسە بزنك يورتمز وە خلقمز اوستنە توشكەن آيريچا بر فاجعە ، ايكنچى بر فلاكتدر. كيلەجەكدەگى توركستان ملي دولتى باقيمندان بو «ملي چيگەرەلەش» اسمى بيلەن پارچالاش بزنگ اوچون بلكەدە بولشەويك رەژيمينك اوزندەندە قورقولوراق بر نەرسەدر. بز ، خلقمز ، توركستان توركلەرى برلگيني بوزوش اوچون بو اون ييل ايچندە ، ملي بارليغمز باقيمندان كوب ضررلى ايشلەر قيلنغانلىغنى حقيقتينا كوز يوموب ، كورمەى اوتە آلمايمز. يورتمز ، خلقمز اوستندە روس پرولەتارى حكمرانلىغى دورى اوزاديقچا ، اونگ سياستى بيلەن كيتريلگەن بو فلاكتنى يوقاتيش ، اونگ ياراتديغى يارەلەرنى توزەتيشدە دە او نسبتدە قيينلاشيب بارادر.

بز بو مقالەدە ساويت حكومتينك ايمديگەچە ايريشكەن موفقيتلەرندەن بحث ايتمەيمز. او حقدا بز «ياش توركستان»نڭ ديەرلك هەر نومروسندا يازوب تورامز. اوقوچيلاريمزنگ نظر دقتلەرينى 57نچي ساندغى باش مقالە ايلە 58نچي ساندانبەرى دوام ايتب كيلمەكدە بولغان «برنچى بيش ييللق پلان يكونى» باشلقلى يازيلار وە ايسەن تورسوننگ «توركستاندا تيل سياستى» سرلوحەلى مقالەلەرينە جلب ايتب اوتمە كچيمز.

بو سويلەنگەن يازيلار يورتمز ، خلقمز ملي حياتينك هەر تارماغندا روس بولشەويكلەرى قولى آستندا ايريشيلگەن نقطەلارنى آچيق كورسەتمەكدەدر.

ساويت حكومتينك 17نچي ، توركستاننگ پارچالانماسينگ 10 نچي ييل دونومى مناسبتيلە بزنك ساويت حكومتينك يوتوقلارى حقندا ايمەس ، يورتمزنى قورتاريش اوچون قانداى وظيفەلەر قارشيسندا تور-

«اورتا آسيا بيوروسى»نڭ توگەتيليشى حقندا موسقوادا چيقاريلغان قرار

ساويت جمهوريتلەرى اتفاقى خلق قوميسارلارى شوراسى وە بوتون روسيە قوممونيست فرقەسى مركزى اجرا قوميتەسى ، بوتون روسيە مركزى اجرا قوميتەسى اورتا آسيا بيوروسينى ، اورتا آسيا اقتصاد شوراسينى وە باشقا مركزى قوميسارلقلارنڭ اورتا آسيا اورغانلارينى (شعبەلەرينى) توگەتيش توغروسندا توبەندەكى قرارنى چيقاردى :

«اوزبيكستان ، تاجيكستان وە توركمەنستان جمهوريتلەرينك خوجالق ، مدنى وە سياسى قوتينى يەگيدەن رواجلانديريش وە بو جمهوريتلەرنڭ ملى قوممونيست فرقەلارينك بوتون روسيە قوممونيست فرقەسى مركزى قوميتەسى وە اتفاق حكومتى ايلە بلاواسطە علاقەسينى باغلاش مقصديلە ساويت جمهوريتلەرى اتفاق خلق قوميسارلار شوراسى وە بوتون روسيە قوممونيست فرقەسى مركزى قوميتەسى قرار قيلدى :

آ) ايمديگى اورتا آسيا خوجالق اورغانلارى (اورتا آسيا اقتصاد شوراسى وە اتفاق خلق قوميسارلقلارينك وكيللەرى) بتيريلسين ، چونكە بولار قوشما نيگيزيدە بولماغانلارى سببلى ، اورتا آسيا جمهوريتلەرينك اوسكەن خوجالغيغا رهبرلك وظيفەلەرينى موفقيتلى بەجەرە آلمايدرلار.

ب) شونگديك بوتون روسيە قوممونيست فرقەسى مركزى اجرا قوميتەسى اورتا آسيا بيوروسينى بتيريش هەم ضرور ديب تاپيلسين ، چونكە او اوزينگ اورتا آسياداغى جمهوريتلەرنى وە ملى قوممونيست فرقەلارنى محكملەش ساحەسنداغى ايجابى وظيفەلەرينى بەجەردى وە ايندىلكدە اورتا آسيا جمهوريتلەرى وە ملى قوممونيست فرقەلارى آلديدا تورغان مسئلەلەرنى حل قيليش اوچون بولار ايلە بوتون روسيە قوممونيست فرقەسى مركزى اجرا قوميتەسى وە اتفاق حكومتى اورتاسيدا بلاواسطە علاقە باغلانيشى ضرور.» («قيزيل اوزبيكستان» 4. 10. 34)

مجموعەمزنك كيلەجەك ساندا بو اصلاحات مسئلەسنە آيريچا توختاب اوتەجەكمز.

غانلیغمز، قالای حرکت ایتوویمز کیره کلگی حقندا یازیب اوتوشمز کیرهك.

تورکستاندا ساویت حکومتینگ ایلك 7 یلی ملی قوزغالانچیلارغا قارشی کورهشمهك ایله کیچدی. ساویت حکومتینی کوب مهم گذشتلهرگه مجبور ایتکهن دورلهرده بولوب اوتدی. بونگله برابر بز مغلوب بولوب چیقدق. بونگ أڭ مهم سببلهری یورتمز تورکستاننگ اقتصادی جهتدهن روسیهگه، ملی باقیمدان غیرطبیعی دینیلهجهك درجهده، قاتتغ باغلانیب قالغانلیغی، اوزومزنگ تهخنیکی جهتدهن حاضر بولماغانلیغمز یوزندهن ملی حیات وه قورولوشمز جان نقطهلارینك روسلار قولندا بولغانلیغیدر. بونلارنك ایکیسیده توغرودان توغرو روسیه سیاستینك نتیجهلهری ایدی. فقط بونگ اوستنه اوزیمزده ایچکی برلکنگ بولماغانلیغی، ملی برلك تویغوسینگ ههر طرفدا لازمی درجهده اورناشماغانلیغیدا مغلوبیتمزنگ مهم عامللهرندهن بری ایدی. بای بولسون، یوقسول بولسون، بوتون تورکستانلیلار بولشهویکلك وه روس بولشهویکلهرینه دوشمان کوزی ایله قارادیلار. «یاش تورکستان»نگ اوتکهن نومروسندا حتی 1922نچی یللارندادا ناموسلو تورکستانلیلارنك بولشهویك فرقهسینه یاناشمادیقلاری حقندا پهتهرسدهن نقل ایتدیکلهریمزنی ایسله‌گز. مهنه شو بولشهویزم وه بولشهویکلهرگه عمومی دوشمان قاراشینی بز ساویت روسیه حکمرانلیغنا قارشی برلهشکهن برکورهش جبههسنه آیلاندرا آلمادق. تورکستاننگ آیریم قسملاری اوز اوزلهرینه کورهشدیلهر. ههر طرفدا قهرمانلق ایله کورهشوچی بوکوچلهر اوز باشلارینا قالدیلار. اونلارنی برلهشتریب أداره ایتوچی بر ملی مرکز بولمادی. حرکتلهریمزده سیستهم وه معین پلان بولمادی. ههر دائره اوز قایغیسینی توشوندی، اوز یوکینی یهگیللهتمهك اوچون کورهشدی.

بزنگ ملی فلاکتمز فاجعهسینگ ایگ قورقولو، ایگ آغیریری بابالاریمزدان میراث ایتیب آلدیغمز مهنه شو ملی برلك وه اوگا یارارلق تویغونگ یوقلغندا ایدی.

روسیهنك تورکستانی قالای استیلا ایتکهن تاریخینی ایسلهنگز. یورتمزغا کوز تیککهن روسیه ایمپهریالیزمی بزده کیره‌کی قادار ملی تویغو مقاومتی ایله قارشیلانمادی. بز تورکستاننگ استیلا ایتیلیشی تاریخنده روسیهنگ یورتمزنگ ایچ طرفلارینا یوروشنده یاردهم ایتکهن آیریم قازاق اوروغلارینی اوچراتامز. مهنه خدایار خان روس اوردولارینگ بوخارا اوردوسینی یکووینی سهوینچله قارشیلاب، حتی اوراتیپه وه جزاخنگ روس کوچلهری طرفندان اشغالینی قوتلاب مکتوب یازادر. بوخارا امیری ایسه، اوزی یهگیلگهندهن سوڭ، خیوه حرکتنده روسلارغا یاردهم ایتهدر. او دورگه دائر یازیلغان اثرلهرده بو حادثهلهرنی اوچراتقان ساین انساننگ قلبی ایزیلیب، پاتلارلق درجهگه کیلهدر.

صدیق توره کهنه ساری اوغلی، ملا علیم قول، عبدالرحمن آفتاباچی، عیسی داد خواه تیقما سردار وه باشقا شونگ کبی وضعیتنی کوره بیلگهن کشیلهر بر چولنك اورتاسندا قوققایب تورغان بر تیپه کبی بولوب قالدیلار.

1917نچی انقلابندا بز قازاق، قیرغز، اوزبیك، تورکمهن کبی قبیله اسملهریمز، وصفلهریمزله کیردیك. خارجده بز تورکستان وه تورکستان تورکندهن بحث ایتدیك. ایچهریده ایسه ینه شو قبیله اسملهریمز بیلهن آیریلیب توردق. مهنه ملی فلاکتمزنگ أڭ فجیع نقطهسی بودر.

بز بو جهتنی اولدوقچا کیچ، یعنی بوتون أولکه قیزیل روس ایمپهریالیزمی قولی آستینا توشوب قالغاندان سوڭغنا آڭلی باشلادق. طبیعی کیچ بولووی‌دا هیچ بولماوندان یاخشیراقدر. 1919نچی یلی تورکستان تورکلهری بوتون قبیله اسملهرینی تاشلاب بوتون خلقنی «تورکستان تورك خلقی» اسمی آستندا توپلاش حرکتینه توشدیلهر. روس بولشهویکلهری‌ده مهنه شو زماندان باشلاب تورکستان تورکلهری تورکچیلگنه قارشی کورهشلهرینی کوچهیتمهککه توتوندیلار. تورکستان خلقینگ ایچکی

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

برلگنه قارشى سياستينى ياواش، فقط قطعى آديملار ايله حاضرلاغان بولشەويكلەر نهايت 1924نچى يىلى سوگندا «ملى چيگەرەلەش» ديب آتاديقلارى، توركستاننى بر نيچه قبيله جمهوريتلەرينه توغراش اويوتلارينى ايشكه آشيرديلار.

ملى برلگمزنى ساقلاب قاليش، اونى كوچەيتيش اوچون بوتون قوتمزنى قوللانب امكان داخلندا بولغان بوتون وسائطغا مراجعت ايتمەليمز. هەر قانداى اسم وە صفتده بولغان آيريلق آتيلمالى، بركرەلك محو ايتيلمەليدر. بز قبيلەچيلك توخومى ايكيب ملى بارليغمزنى بالتالاوچى عنصرلارنى هيچ بر صورتله آرامزغا كيريتمەمەلى، كوروندىكى ييردە درحال كيسيب آتمالى، اورتادان كوتەرمەليمز. هەر بر ملتچى توركستانلينڭ آيريم بر حساسلق بيلەن قارشيلاياجاغى نقطه بو بولماليدر. هەر بر توركستانلى اوزينڭ «توركستان ملى برلگى» غايەسينى ياييب-ياشاتوچى بولغانليغنى اونوتماسليغى كيرەك. بوسز يورتمز وە خلقمزغا نجات يولى يوقدر.

يورتمزدە حاكم بولغان دوشمان بزنڭ ملى برلگمزنى بوزماق، ياش عنصرنڭ يورەگندەن بو توبغونى سيلمەك، بونڭله ملى برلك غايەسينى أولدورمەك اوچون بار كوچينى صرف ايتمەكدەدر. توركستان مهاجرلەرينك وظيفەسى ايسە بو دوشمان سياستنه قارشى باركوچى بيلەن كورەشمەك وە ايلگه خلاصكار ملى برلك غايەسينى كيريتمەكدر.

بولشەويكلەر طرفدان ايشلەنگەن ضررلەر بزنك ايستەديگمز قادار تيزلكدە يوقاليب كيتمەيەجەكدر. بولشەويكلەر توركستان ياشلارينى اوزلەرينڭ «ملى چيگەرەلەش» سياستلەرى روحندا تربيەلەمەك، يتيشتيرمەك اوچون اورونادرلار. بزدە بوڭا قارشى سارسيلماس توركستان ملى برلگى غايەسينى قويوب اونڭ اوچون كورەشمەليمز. شونداغنا خلقمزنڭ ياروغ كيلەجەگى بيلەن حسابلاشا آلاجاقمز.

بز توركستانليلار روسيه ايمپەرياليزمنه قارشى كورەشمزدە هيچ بر تورلو تيشقى ياردام بولماغانليغينىدا بيليشمز كيرەك. «اسلام برلگى»نڭ

قوروق سوزدەن گنه عبارت ايكەنليگينى كوبدەن بيلگەن بولساق، «بوتون دنيا توركلەرى برلگى»نڭدە نيمه ايكەنليگينى سوڭ ييللارنڭ تجربەسندەن كوروب توروبمز. اونڭچون ملى قورتولوش يوليمزنڭ، برنچى نوبتدە، اوزيمز كبى روسيه اسارتندەن قورتولماق اوچون كورەشمه كدە بولغان تورك ايللەرى كوچلەرى ايله، اوندان سوگرادا، روس ايمپەرياليزمنه قارشى كورەشمه كدە بولغان باشقا جبهەداش خلقلار ملى كوچلەرى بيلەن ممكن قادار سيقى باغلانيب حركت ايتشدە بولغانليغينى بيليشمز كيرەك.

كوچ برلكدەدر.

ملى برلگمز — ملى قورتولوشمزنڭ برنچى شرطيدر.

* * *

«ياش توركستان»

توركيه گه كيريتلمەيتورغان بولدى . . .

(«ييقيلغانغا يوموروق»)

هيچ كوتولمەگەن بر چاغدا، هيچ اميد ايتب، اويلاب‌دا بولمايتورغان بر ييردەن كوچلو بر ضربه ييب تورامز: توركيه حكومتينڭ 6 اوقتوبر تاريخلى بر قرارى ايله «ياش توركستان»نى توركيه توپراغينا كيريتمەك ياساق ايتيلدى. شبهەسز بو خبر يالغز بو قرارله يورتى بيلەن اوزينى باغلامش برگنه واسطەسى «ياش توركستان»نى آلودان محروم ايتيلگەن توركيەدە ياشاوچى توركستانليلارنڭ ايمەس، توركيه خارجندە ياشابدا توركيەنى اوزى اوچون 2نچى وطن سانهاب يورگان توركستانليلارنڭدا يورەگندە آغير، آجى تأثيرلەر قالديرمشدر.

توركيه حكومتينڭ بزگه قارشى بونداى شدتلى تدبير آليشينا سبب نەدر؟

«مليت» غازيتاسى 34 .10 .7 تاريخلى نسخەسندە، آداناداچيقا تورغان «تورك سوزى» غازيتاسى 34 .10 .8 تاريخلى نسخەسندە «حكو-

متمزله ساویت روسیه حکومتینك مناسبات وه علاقه‌سی علیهنده یازیلاری احتوا ایده‌ن، به‌رلینده چیقان «یاش تورکستان» مجموعه‌سینک مملکتمزه سوقولماسی اجرا وکیلله‌ری هیئتی قراریله یاساق ایدیلمشدر.» شکلنده کورسه‌تدیکله‌ری کبی، «جمهوریت» غازیتاسی 34 .10 .11 تاریخلی نسخه‌سنده «تورك‌-روس مناسباتینی اخلال ایتمه‌کده اولدیغی کوروله‌رك ادخالی منع ایدیلدی» دیمه‌کده‌در.

بز نه تورکیه حکومتینك وه نه‌ده باشقا بر حکومتنک اوز سیاستنه اویغون قرارلار قبول ایتمه‌سنه اعتراض ایتمه‌یمز. ذاتاً اعتراض ایتوگه حقمزدا یوق. بز بو آنقارا حکومتی قرارینی تنقیدده ایتمه‌کچی ایمه‌سمز. آنجاق تورکیه حکومتینک بو قراری بزنک حقمزدا بولغانندان وه اوندان بزنی تورکیه حکومتینک خارجی سیاستینی بوزماقله عیبله‌ش آنلاشیلغانندان برآز ایضاحات بیریب اوتوشنی لازم تاپامز.

بز هه‌ر نه‌رسه‌ده‌ن اول هیچ بر زمان تورك‌-ساویت دوستلیغینا قارشی نشریاتدا بولونمادیغمزنی سویله‌ب اوته‌یلیك. ایکنچیده‌ن بز، هیچ بر زمان تورك‌-روس دوستلیغینی ساووتماق، اخلال ایتمه‌ك مقصدینا بیریلمه‌دیك. بز بو دوستلقنک قاندای شرائط آستندا توغوب، قاندای عامللار تأثیری آستندا محکمله‌نگه‌نلیگینی وه ساقلانماقدا بولغانلیغینی جوده یاخشی بیله‌مز. تا تورك‌-ساویت مناسباتی قورولا باشلاغان زمانلاردا آنتانتا دولتله‌ری دائره‌سنده تورك «قوای ملیه‌سی» باشلوقلارینی بولشه‌ویزانلق ایله عیبله‌ی‌-تورغان بر فکر توغمشدی. او زمان شخصاً مه‌ن، تورکستان تورك ملی تشکیلاتلاری ممثلی صفتیله، استانبولداغی اینگلیز باش قوماندانلیغینا یازیب کمالچیله‌رنی بولشه‌ویك روسیه‌گه یاناشوغا مجبور ایتکه‌ن عامللارنی ایضاح ایتکه‌ن وه قورولا باشلاغان تورك‌-روس مناسباتینی تورکیه باقیمندان یاقلاغان ایدم. طبیعی مه‌ن بو نقطه‌نی بوکون بزگه قارشی شدتلی تدبیرله‌ر آلیب توروچی تورکیه حکومتی باشلوقلارینک یوره‌گینی یومشاتیش او-چون کیترمه‌یمه‌ن. تیریسنچه بزنک (بو نقطه‌ده اوزومنک)ده سیاسی

وضعیت ایجاباتینی، سیاسی مجبوریتله‌رنی آڭلایوب قبول ایته بیله‌جه‌ك، اوڭا قیمت بیره‌بیله‌جه‌ك بر حالدا بولغانمزنی کورسه‌تو اوچون گنه کیتره‌مه‌ن.

ایمدی، بو قید ایتدیگمز یازینک تاریخی اوستنده‌ن 13-14 ییل کیچدی. بز سیاسی وضعیت ایجاباتینی آڭلاش وه اوڭا قیمت بیریشده برآزدا آلغا باسدیق. تجربه‌مزده آرتدی. بوکون آمریقا قوشما جمهوریتله‌-ری حکومتی وه آوروپا بویوك دولتله‌رینک ساویت روسیه‌سنه قارشلی سیاستله‌ری مثالی کوز آلدیمزدا توراد‌ر. ساویت روسیه‌نک نیچین وه قاندای یوللار بیله‌ن ملتله‌ر جمعیتنه آلنغانلیغی بوکون کیمسه‌ده‌ن یاشیرین ایمه‌س.

بوکون بین‌الملل سیاسی وضعیت کیمسه‌نک‌ده ایرته‌نک تینچ بولو-وینا ایناناآلمادیغی درجه‌ده نازیکدر. بوندای نازیك بر آندا تورك‌-ساویت مناسباتینی اخلال ایتشکه قالقیشماق اوچون کشینک سیاسی سویه‌سی، بیلگی درجه‌سی کوب توبه‌ن بولمالی. بوکون دیه‌رلك بوتون آوروپا موسقوا ایله دوستانه مناسبات باغلاب یوردیغی بر دورده، بیزنی تورك‌-ساویت دوستلیغینی اخلال ایتش یولینا توشوب، تورکیه‌نی آوروپا ایله ساویت روسیه آراسندا یالغز قالدیریشغا حرکت ایتدی، دیگه‌ندیك عیبله‌شنی هیچ بر زمان قبول ایته آلمایمز. بونی کورسه‌ته‌جه‌ك بر یازی‌دا نشر ایتمه‌دیك.

بز «دنیا بحرانی» وه باشقا شونک کبی کیک سیاسی اهمیتی بولغان مسئله‌لر اوستنده یازدیغمز کبی تورك‌-ساویت مناسباتی حقندادا یازیلار نشر ایتدیك. بز قارداش تورکیه‌نک یورتمزنی باسیب یاتقان مستولیله‌ر ایله دوست بولووندان سه‌وینمه‌دیگمزنی‌ده هیچ بر زمان یاشیرمادیق. (بوحقدا مه‌نم «یاش تورکستان»نک 57نچی ساندا چیققان „Je Suis Partout“ غازیتاسی تورکیه‌نک سیاستی حقندا» باشلوقلی یازیمغا باقیلسین.) فقط مه‌ن بوندان 13-14 ییل اول تورك «قوای ملیه‌سی» دوشمانلاری قارشیسندا تورك‌-ساویت یاقلاشووینی یاقلارکه‌نده سه‌وینمه‌گه‌ن ایدم. او زمان‌دا

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

مەنی ، بر تورکستانلی اولاراق «دوست قارا کونده بیلینر» دیگەن ایسکی آتالار سوزی مفهومی یيتەکلەگەن ایدی.

ئەوەت، بز تورك-ساويت مناسباتی اوستنده سيق-سيق يازيب تورامز. فقط هيچ بر زمان ديپلوماسی عالمندەن ايمەس. ذاتاً بز ديپلومات بولماديغمز کبی ديپلوماسيغا ايمتيلوويمز هەم يوق. بز هەر زمان توزكيەنگ موسقوالی دوستلارينگ بولشەويكلك پروپاغانداسی اوستنده يازدق. بز روس بولشەويكلەرينك تورك ملی انقلابی وە كماليزمگە قاراشی حقندا يازدق. بو يازيلاريمزدا توغرو بولماغان، حقيقتغا اويماغان بر سوزده تاپيلماغانی کبی بولشەويك منبعلاری آچيق کورسەتيليب تثبيت ايتيلمەگەن بر نقطەسی‌دا يوقدی.

بز هيچ بر زمان تورك-روس دوستليغينی اخلال ايتيشكە اورونماسدان، حتی اوگا توقونماسدان تورك ملی انقلابينی بولشەويك پروپاغانداسی ضررندەن قوروشغا اوروندوق. بوكونگەچە اوز وظيفەمز سانالب كيلديگمز بو نقطەنی ايمديدەن سوگرادا سانايا جاقمز.

بزگە، بو سزنك أيشيگز ايمەس، ديمەسينلەر. يوق، او بزنك‌ده ايشيمز وە ملی منفعتمزدر. چونكە تورك ملی انقلابينگ اورتاغا قويديغی ملی قورتولوش، ملی استقلال غايەسی بزنگ‌ده ايدەآليمزدر. تورك ملی انقلابی طرفندان اورتاغا قويولوب ايشكە آشيريلغان ملی قورتولوش غايەسی بزنگ خلقمز روحنداغی اوز قورتولوشيغا بولغان اميدينی آرتيريب، اوگا كورەش كوچی بيرەجەكدر. مەنە شونگ اوچون تورك ملی انقلابنە قارشی موسقوا پروپاغانداسينی، روس بولشەويكلەرينگ اونی بيچراتيشغا اوغراشديقلارينی كورونچە، قارشی چيقيشنی، تورك ملی انقلابينی قوروش، آقلاش، ساقلاشنی اوز ملی وظيفەمز ديب بيلديك. موسقوا بولشەويكلەرينگ بونداى بوزوقلقلارينی آچيب اورتاغا قويماقنی اوز ملی كيلەجەگمز اوچون‌دە كيرەكلی ديب بيلەمز.

«استانبولدا چيقان بر غازيتا سمرقندده اوقونمالی» ديگەن سوزنی

وە ساويت روسيەدەكی تورك اوروغلاری ايلە توركيە توركلەری آراسندا «سدچين» تيكيب بر خلقنی پارچالاونگ ايكی دولت آراسنداغی دوستلغنا ياقيشماس بر حركت بولغانليغنی ساويت حكومتنە خاطرلاتونی بز وقتيلە تورك بويوكلەری آغزيندان ايشيتب، استانبول غازيتالارنداا وقوغان ايديك. ساويت حكومتی طرفندان سالنغان بو «سدچين» كون كوندەن اوزانوب، يوكسەلوب، قالينلاشيب بارغاندا «استانبولدا چيقان غازيتانگ سمرقندده اوقونماسينی» قالای ئەلدە ايتب بولادر؟ ساويت روسيە قولی آستنداغی تورك ايللەرندەكی ياشلار كوزينە تورك ملی انقلابينی، اونگ غايەلەرينی قارالاب، دنيادا بولغان ايگ يامان نەرسە قيليب كورسەتو اوچون ساويت حكومتی هيچ بر نەرسەنی آيامايدر. بونگلەدە «سدچين»نی اوزايتوب، يوكسەلتوب بارادر.

بزنگ نشرياتمز تورك-روس دوستلغی اوستندە ايمەس، مەنە شو ايضاح ايتديگمز موضوع اطرافندادر. مەنە ايندی شو يازيلار اوچون بز جزالانديريلدق. بلكەدە آنقارا حكومتی «قيزيم سەنگە سويلەيمەن كيلينم سەن ايشيت» ديگەن آتالار سوزی مفهومينی توشونگەندر. فقط بونی موسقوالی دوستلاری آگلارلارمی؟ — يوقسا موسقوا بولشەويكلەری اوزلەرينگ كماليست دوشمانی پروپاغاندا وە نشرياتلارينی كورسەتوب اعلان ايتب توروچی «ياش توركستان»نگ توركيە توپراغينا كيريتيلمەسلگينی بيليب بو استقامتدەكی فعاليتلەرينی ينەدە كيگەيتەرلەرمی؟ بز بو سوگنچی تخمينگ توغرو بولوب چيقيشندان قورقامز.

نيمە بولسادا بز جزالانديريلدق. آرتيق «ياش توركستان» توركيە توپراغينا كيريتيلمەيەجەك. «ياش توركستان»نگ ياساق ايتيلمەسيلە توركيەدە ياشاب توروچی يورتداشلاريمز يورتلاريلە باغلانيشلارينی بوتونلەی يوقالتوب قويغان بولديلار. مهاجر يورتداشلار بيلەن ايل آراسينی باغلاغان «ياش توركستان»نگ توركيەگە طرف اوزانغان قولی قارداش توركيە حكومتی طرفندان كيسيليب آتيلدی. بونگلە آنادولو ايلە توركستان

آراسندا سالنغان «سدچین» ینه بر نیچه مەترو اوزایوب اوسکەن بولدی.

بز پروتەست ایتمەیمز. چونکه پروتەست ایتب تیگلەتدیرارلق کوچمز یوق. بز تنقیدده ایتمەیمز. چونکه بزنگ تنقیدیمز کوچسز، تأثیرسزدر. حتی بزگه تنقید حقیدا بیریلمەیدی. بزده یالغز تنقید حقی یوق گنه ایمەس، بزگه تورك انقلابنا قارشی بولشەویك روسیه طرفندان یورو-تولماقدا بولغان پروپاغاندالارنی چیقاریب حقیقتنی کورسەتیشده منع ایتیلەدر.

چاره یوق. بو آغیر، اونوتولماس ضربەنیده قبول ایتب، اونگ معنوی وجودیمزده قالدیردیغی کومکوك ایزینی، آجیسینیده تحمل، صبرله تاشیاجاق وه یولیمزدا دوام ایتەجه کمز.

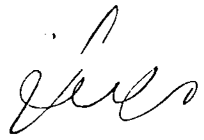

تورکستاندا برنچی بیش ییللق یکونی

اوتکەن ایکی مقالەده ساویت روسیه برنچی بیش ییللق پلانینگ یورتمز قیشلاق خوجالغندا کورسەتکەن ایشلەری وه قالدیرغان ایزلەری اوستنده تورغان ایدیك. بو یرده ایسه قیسقاغنا بولسادا صناعت خوجالیغی وه صناعتلەندیرو ایشی اوستنده کوز کیزدیرمه کچی بولامز. شو قادارینی شو باشدان قید ایتب کیتەیلوك، که ساویت روسیه تورکستاننی اساس پاختا وه حیوانی محصول منبعی دیب سانایدر. اونگچون بوتون حرکتلەر برنچی نوبتده ساویت روسیەنگ احتیاجی بولغان پاختا وه باشقا خام مال حاضرلاو باقیمندان اولچولەدر.

بوندان اولگی یازیلاردادا اسمی کیچکەن „Ср. Азия" کتابندا اورتا آسیا دیب یوروتدوقلاری دائرەنگ سوغوشدان اولگی صناعی استحصا-لاتی بهاسی 219 میلیون سوم بولوب، بو 1928نچی ییلی 259 میلیون، 1932نچی ییلی 600 میلیون سومغا کوتەریلدیگی یازیلادر. اکمل اکرام

اوغلی اوزبیکستان صناعت خوجالیغی استحصالاتینی 1913نچی ییلی 120 میلیون، 1934نچی ییلی باشندا ایسه 471 میلیون سوم بولغانلیغینی سویلەیدر. («پراودا ووستوکا» 34 .1 .16). («سوسیالدی قازاغستان» غازیتاسی 34 .1 .22) برنچی بیش ییللق ایچنده قازاغستاندا هنرلی کسبلەر اونومینك، سوغوشدان اولگی مقدارینا نسبتاً، ایکی قات آرتقا-نینی یازادر.

انقلابغا قادارغی دورده اورتا آسیا صناعی استحصالاتینگ 70%ی ایشلەب چیقاریش صنایعی حصەسنه توشکەن. برنچی بیش ییللق سوگندا بو دائرەنگ صناعی استحصالاتی تورلو تارماقلارغا قویوداغیچا آیریلادر: پاختا تازەلەش زاوودلاری — 52% (انقلابدان اول بو تورلو صنایعنگ توتدیغی نسبی اورون 27,9% ایدی)، ییمەك-ایچمەك وه باشقا یەگیل صنایع — 40%. (پاختا مایی وه سابون فابریقالاریدا شو غروپ ایچنده کورسەتیلەدر.) قالغان 8%ده آغیر صنایع حصەسی.

انقلابغا قادار اورتا آسیادا کومور استحصالاتی 200 میگ تونغا ایریشکەن ایدی (1916). نەفت چیقاریلیشی ایسه فەرغانەده 80 میگ تون، چەلەکەنده 221 میگ تون، اورال-ئەمبه کانلارندادا 263 میگ تون کورسەتیلەدر...

یوقاریدا اسمی کیچکەن کتابدا 1932نچی ییلی، یعنی برنچی بیش ییللقنگ سوگندا اورتا آسیانگ کومور استحصالاتی 779 میگ تون. (کتابنگ 11نچی صحیفەسنده 667 میگ توندان بحث ایتیلەدر.) نەفت استحصالاتی 105 میگ تون، پاختا مایی استحصالاتی 74,6 میگ تون (کتابنگ 11نچی بیتنده 69,6 میگ توندان بحث ایتیلەدر). چەمەنتو استحصالاتی 475,5 میگ بوچقا (11نچی بیتده 161 میگ بوچقا کور-سەتیلەدر). پاختا توقوما مالی 14,9 میلیون مەترو (11نچی بیتده 10,4 میلیون مەترو کورسەتیلەدر.) غا چیقدی دیب قید ایتیلەدر. („Ср. Аз." ص.48)

تورکستاندا داخل بولغانی حالدا بر قاتار ساویت جمهوریتلەری برلکده، پلان نشریاتندا بعضاً «شرق» دیب آتالادر وه بو غروپ اوچون

ئەۋلاد گورۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

عمومی حساب کورسەتیلەدر. مەنە شو «شرق» دیب کورسەتیلگەن أولکەلەر هیئت مجموعەسینگ بر تاقم استهلاك مادەلەری چیقارا تورغان صنایع استحصالاتندا توتدیغی نسبی اورون شوندای کورسەتیلەدر:

پاختا توقوماسی	1,76%
یون توقوماسی	4,13%
تیری آیاق کییمی	7,92%
شکر	1,52%

بو نسبتلەرنی نقل ایتوچی «اوست-اویروپا» مجموعەسی (Heft 12, Sept. 1934) بونگله شرق أولکەلەرینگ، بالخاصە تورکستاننگ، یالغز قیشلاق خوجالیغی مادەلەری یتیشتریب بیرەتورغان مستملکە ایمەسلگینی کورسەتیش اوچون بولغانلیغینی آیریچا قید ایتمەکدەدر. اگر مستملکەلکدەن قوتولماق اوچون بو قادار کفایت ایتسە، بولشەویکلەر هندستانی مستملکە دیب آتاشدان کوبدەن توقتامالی ایدیلەر. هندستاننگ قایسی جنس صنایعی ئەکسیك؟ هەمدە او هند ایشچیسنە ئەکمەك قازاندیرادر.

1927نچی یيلی قازاغستان دائرەسینگ فائدەلەندیگی تیمر یولنگ اوزونلیغی 2742 کیلومەترو، اورتا آسیا دائرەسینگ فائدەلەندیگی یول 3586 کیلومەترو ایدی. برنچی بیش ییللق ایچندە اورتا آسیا تیمیر یولینا 300 کیلومەترو بتیریلگەن، 200 کیلومەترو بتیریلمەگەن یول قوشولمشدر. قازاغستان دائرەسندەدە بر قانچا یوللار سالندی، سالنا باشلادی. «تورك-سیب»نگ أولکەنگ هەر ایکی قسمی اوچوندە بویوك اهمیتی بار. اکمل اکرام اوغلی، اوراز عیسی اوغلی کبی قوممونیستلار بزنی ساویت حکومتی تأسیساتینی کورمەسلك بیلەن عیبلەمەکچی بولادرلار. بز هیچ بر نەرسەنی کورمەی وە اونگ کیرەکلی قیمتینی بیرمەی قالدیرمایمز. بز ساویت حکومتینگ پوتون تأسیساتینی، بویوك قومبیناتلاردان توتمش أك کیچیك مؤسسەسنە قادار کورەمز وە حسابغا آلامز. فقط بز اونی تورکستان خلق خوجالیغی، اونگ ملی منافعی باقیمندان یوقلایمز. او زمان وضعیت کوب گنە اوزگەرگەن بولادر.

بر مملکتدە معاصر صنایعنگ قورولا باشلاوی او ییردەکی عینی جنسدەن پریمیتیف (ایسکی، ابتدائی) استحصال اوجاقلاری تملینی سارسادر. یاواش-یاواش اونی ییقیب مستحصلینی آغیرلقغا اوچراتادر. فقط ایکنچی طرفدان بو طبقەنی اوز ایچنە آلیب، اوگا یەگی ایش وە یاشاما امکانی بیرەدر. کورەیلیك، ایمدی بو جهت تورکستاندا قالایدر؟

«تورك-سیب» وە باشقا تیمیر یوللارنی آلایلق. بو تیمیر یوللارنگ کیچمەسی یولسزلق مسئلەسی اثری بولغان کوچەبە مالدار خوجالقلارینك کوکینی قازدی. بو دائرە اهالیسی ایسکیسی کبی کوچەبە مالدارلق ایلە راحت کیچینە آلماس وضعیتکە توشدی. اونگ یاواش-یاواش بو تیمیر یول سالنغاندان سوك آچیلغان اقتصادی امکانلاردان فائدەلەنوب بو آچیغینی تولدورماسی لازم ایدی. اوگا بو امکان بیریلدیمی؟ طبیعی یوق. برکرە ایکینچیلك باقیمندان اهمیت قازانغان ییرلەر روس مهاجرینە تخصیص ایتیلدی. تورکستانلی تیمیر یول خدمتنە آلنمادی. آلنغانیدا روس مهاجری کیلدیکچە قوولدی... بز بو تیمیر یولدان بحث ایتەر ایکەن ایلك اول تیمیر یولداغی ایشدە کیملەر حاکمدر؟ او تیمیر یولدا نە قادار تورکستانلی ماشینیست، اوستا، بیلەتچی، تیمیر یول وە استاسیون باشلوقلاری بار دیب سورایمز. بونگ جوابینیدە باومان شو ییل سەنتابرنگ 5ندە سویلەدیکی بر نطقندا جودە آچیق قیلیب آگلاتوب کیچدی. او «اگر اوزبیکلەشتریش مقصدیلە تاشکندنگ بوتون تیمیر یولینی اوزبیکلەشترمەکچی بولونسا بز اوگا قارشی چیقاردیق...» دیدر. («قیزیل اوزبیکستان» 34 .9 .18).

بزنی تیمیر یولنك اوزانماسی ایمەس، مەنە بو وضعیت قیزیقترادر. هندستاندا، هندچینیدە شو وضعیتدە بولغان برگنە تیمیر یول قولی بارمی؟ بوگا رغماً اونلار «مستملکە»، تورکستان ایسە «قورتاریلغان» سانالادر (!!). بو تیمیر یوللارنگ ایسکی شرائطغا قارشی یاراتدیغی آغیرلق یوز فائض تورکستان خلقینگ اوستندە. اما اونگ یاراتدیغی امکانلاردان فائدەلەنوگە اونگ آزغنا بولسادا حقی یوق. «تورك-سیب» اطرافنداغی

اقتصادی اهمیت قازانغان یر اوستنده‌کی ساویت سیاستی بونگ ایگ یارلاق مثالیدر. بو مسئله‌گه ایکنچی بر یازیدا بر داها قایتاجاغیمزدان ایمدیلك بو قاداری بیله‌ن کفایتله‌نه‌یلك.

انقلابغا قادار اورتا آسیادا صنایع دائره‌سنده کونده‌لك حق آلیب ایشله‌وچی ایشچینك سانی 21 میگ کورسه‌تیله‌در... بو ایشچی کتله‌سی 1928نچی یلی 24 میگ، 1932نچی یلی ایسه 45 میگگه کوته‌ریلگه‌ن.

اکمل اکرام اوغلی برنچی بیش یللق دورنده آغیر صنایعده‌کی ایشچیله‌ر سانینك 2652ده‌ن 5516گه کوته‌ریلگه‌نینی، یه‌گیل صنایع قومیسارلیغی قاراماغیندا بولغان خوجالق مؤسسه‌له‌رنده‌کی ایشچیله‌رنگ 2537ده‌ن 13 696گه کوته‌ریلگه‌نینی، عموميتله (цензовой) تسه‌نزلی صنایع ایشچیله‌رینگ 11 میگده‌ن 30 میگه چیقغانینی سویله‌یدر(*). («پراودا ووستوکا» 34 .1 .16). میرزویان ایسه قازاغستاندا ایری هنرلی کسبله‌رده ایشله‌یتورغان ایشچیله‌ر سانینی 75 800 کورسه‌ته‌در. («سوسیالدی قازاغستان» 34 .1 .10).

بو صنایع ایشچیله‌ری آراسندان نه قادارینگ تورکستانلی بولغانینی هیچ بر یرده آچیق کورسه‌تمه‌یدرله‌ر. یالغز عمومی نسبتنی بیلوگنه مسئله‌نی حل ایتمه‌یدر. بونگ نه قادار اهمیتلی بولغانینی توبه‌نده کیتره‌جه‌گمز تفصیلاتدان آگلایاجاقسگز.

بز بو مسئله‌گه دائر اوتکه‌ن یللارنگ ساویت غازیتالارندا چیققان تفصیلاتقا کیریشمه‌ك ایسته‌مه‌یمز. مجموعه‌مزده اورون مساعده ایتسه‌یدی، تورکستانلی ایشچینگ وضعیتی، حقی، حقوقی، کورکوله‌ری حقندا کوب قیزیق نه‌رسه‌له‌رنی نقل ایتش ممکن ایدی.

مه‌نه سزگه 1934نچی یلنك ساویت غازیتالاری بیتنده‌ن، ساویت

(*) ساویتله‌ر اتفاقندا "Цензовая Промышленность" = «تسه‌نزلی صنایع» دیب 16ده‌ن آز ایشچیسی بولماغان ماکینه‌لی، یا ایسه 30ده‌ن آز ایشچیسی بولماغان ماکینه‌سز صنایع مؤسسه‌له‌رینی آتایدرلار؛ هه‌م‌ده بو «تسه‌نزلی صنایع» دائما دولت استاتیستیك قاراماغندا بولادر.

روسیه‌نك تورکستانداغی مسئول باش آگه‌نتله‌ری آغزندان سویله‌نگه‌ن بر ایکی مثال:

«بزده ایشچیله‌رنگ حیات وه اوی ایشله‌ری یاخشی دیه‌رلك‌درجه‌ده‌ن کوب آرقادا قالغان. یاخشی ایشله‌نگه‌ن باراقلاریمز هه‌م یوق. اوی سالو ایشله‌رینك سیکین باریشی عمومی ایشله‌ریمزنك باریشیغادا ضرر کیترمه کده‌در. آینقسا توقوماچیلق قومبیناتی بو جهتده‌ن کوب قورقولو وضعیتده‌در. قومبینات ایشکه باشلاغاندا ایشچیله‌رنی اورناشترارلق یریمز یوق» دیب شکایت ایتکه‌ن مانجارا، یرلیله‌رده‌ن متخصص یتیشترو مسئله‌سنه کیچیب «بز اوزبیك وه باشقا آزچیلقداغی ملتله‌رده‌ن یاخشی ماکینیست، تیمیرچی، اوستالار یتیشترو ایشینه کیره‌گینچه اهمیت بیرمه‌یمز. بو گناه‌نگ مهم بر قسمی تورلو قومیسارلقلارنگ اوستنه توشه‌در. چونکه اونلار بو قادرو حاضرلاو ایشینه لازمنچه اهمیت بیرمه‌یدرله‌ر» دیدر. («پراودا ووستوکا» 34 .1 .14). ایشنگ دوامینی ایمدی اورتا آسیا فرقه تشکیلاتلاری صفله‌رینی تازه‌له‌و قومیسیونی رئیسی په‌ته‌رس آگلاتسین.

په‌ته‌رس «مه‌نمچه بوکون 1921/22نچی یللاردا بولغانی کبی کوچه‌ده آچیقدان آچیق اوزبیك، تاجیك، قازاق، قیرغز وه باشقا یرلیله‌رنی سوکوب، یوروچی احمق (ایدیوت) تاپیلماسا کیره‌ك» دیگه‌نده‌ن سوك، سوزینه دوام ایتب «فقط بوکون ایگ کوب بوزوقلق ملی قادرولارنی آلغا سورو وه بیله‌رمه‌ن ایشچیله‌ر قادروسی یتیشترو مسئله‌سنده کورونمه‌کده‌در.

«تاجیك آلتون» تره‌ستینی (شرکتینی) تیکشیرکه‌نده آوروپالیلارغا (روسلارغا) آرتیغی بیله‌ن بیریلگه‌ن ته‌خنیکی یاردامنگ یرلیله‌رگه بیریلمه‌دیگی آگلاشیلدی. نتیجه‌ده یرلی تاجیکله‌رنگ ایش حقی روسلارغا قاراغاندا 5ـ6 دفعه آزالتیلغان» دیدر.

بو په‌ته‌رسنگ سویله‌دیکی وضعیت یالغز تاجیکستان آلتون کانندا ایمه‌س، تورکستانگ هه‌ر طرفندا عینیدر. قازاغستاندا تورلو قومبینات، میس، کومور کانلارندا، اوزبیکستاندا تورلو کان وه فابریقلاردا ایشله‌وـ

ئەۋلاد گورۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

چى يېرلىلەرنىڭ حالى بوندان آرتيقدر. ديب كورسەتوچى انصافلى بر كيشى تاپيلارمى؟ طبيعى يوق.

دنيانىڭ قايسى بر يېرندە مستملكە خلقى افرادى اوز يورتندا بونداى خورلانادر؟ دنيانىڭ قايسى بر مستملكەچى قاپيتاليست مملكتى اوز مستملكەسى ايشچيسينى بونداى كەمسيتب كورەدر. بو كون اڭ شدتلى قاپيتاليست، ايمپەرياليست مملكتلەر قولى آستنداغى اولكەلەردە ايشچى خلقنە كورسەتيلمەگەن بو حقارت ساويت روسيە، ايشچى ديكتاتورليغى حكومتى طرفدان توركستانلى ايشچيگە روا كورولمەكدەدر.

ايش بو قادارى بيلەن‌دە بيتمەيدر. هەر بر امكانى قولندان آلنغان بيچارە توركستانلى كاسب، ايشچى بو ذلتكەدە قاتلانيب ايشلەمەككە حاضردر. چونكە اوڭا باشقا تورلو ياشايا بيلمەك امكانى قالديريلماغان. فقط ساويت حكومتى روس مهاجرينە قاراغاندا 6ـ5 دفعە آز اجرت بيلەن ايشلەشكە راضى بولغانى حالدا اونى ايش ميدانينا قويمايدر. بو كون توركستاننىڭ هيچ بر يېرندە 50% يېرلى ايشچيسى بولغان بر صناعى مؤسسە كورسەتيلە بيليرمى ايكەن؟ — طبيعى يوق. ساويت حكومتى 6ـ5 دفعە آرتيق اجرت بيرسەدە روس ايشچيسى كيتيريب ايشلەتمەك، صناعى مؤسسەلەرگە اونلارنى تولدورماق ايستەيدر. چونكە بو ساويت حكومتىنىڭ جان تيرى توكوب يوروتماقدا اولديغى مهاجرت سياستينە سوڭسز بر ياردام منبعيدر. برآزدا پەتەرسنى سويلەتودە دوام ايتەيلك:

«يېرلى-تاجيك ايشچيلەر آراسندا عمومى ايشلەر (سياسى وە معارف جهتلەرندەن ياردەم) بولماغانى كبى اونلارغا طبى ياردام‌دا بيريلمەيدر.»

«روسلار يېرليلەرگە قاراغاندا ياخشى حياتى شرائط ايچندە ياشايدرلار. روسلار ياخشى اويلارغا اورناشتريلغان، اونلارغا مخصوص ياخشى ييمەك بيريلەدر... وە هكذا...» ديدر.

ساويت حكومتىنىڭ «ايشچيلەرنىڭ حقوق تيكيسلگى»، «زحمتكشلەرنىڭ برادرلگى» ديديگى مەنە بودر. ايمدى توركستانلى ايشچى توروب بونداى «حقوق تيكيسليگنە»، بونداى «برادرلك» كە توكورسە،

اوڭا ساويت روسيە ايمپەرياليستلەرندەن باشقا كيم حق بيرمەس؟!

پەتەرس، بر مؤسسەنى تيكشيرەركەن، او مؤسسە باشلوغيننىڭ عمومى قازانغا چوچقا ايتى ساليب، ايشكە كيرگەن 144 اوزبيك، تاجيك ايشچينى قاچيريب يوبارغانينى سويلەيدر. توركستان غازيتالارينى منتظم تعقيب ايتە بيلگەن كشيلەر بونداى حادثەلەرنىڭ، حتى تورلو صنعى سببلەر ياراتيب يېرليلەرنى ايشدەن قوماق حادثەلەرينىڭ كوب بولغانلىغنى جودە ياخشى بيلەدرلەر.

مەنە تورلو بلا بيلەن 6ـ5 دفعە آز اجرت وە حقوقسزلق، خورلقغادا قاتلانيب ايشكە كيرگەن يېرليلەرنى‌دە چيقاريب يېرينە مهاجر روس ايشچيسى كيريتيلمەكدەدر. ديمەك ساويت روسيە سرمايەسيلە قورولماقدا بولغان صنايع‌دە توركستان خلقى خوجاليغينا فائدە كيترمەمەكدە بولغانى كبى اونىڭ اجتماعى، سياسى حياتنە بالتا چاپيب، آغزنداغى لوقماسينى تارتيب آلماق، توركستاننى روسلاشترماق ديمەك بولغان مهاجرت سياستنە ياردامچى مؤسسە روليني اويناماقدادر.

ايمدى بر توركستان ملتچيسى، توركستان خلقى منافعينى توشونوچى بر كيشى ساويت صنايعنە اونىڭ بو كون تاشيديغى قاراقتەرندە، منفى قيمت بيرسە حقسزمى بولور؟ هەر يېردە بولغانى كبى توركستاندادا هەر اقتصادى مؤسسە يالغز او خلقنىڭ اوز خوجاليغنا خدمت ايتكەندە، شوڭا يارارلق قاراقتەر تاشيغاندا توركستان خلق خوجاليغيننىڭ مثبت عنصرى سانالا آلير. ساويت صنايعندە بو وصف يوقدر. او روسلقغا، روسلاشترماغا خدمت ايتمەكدەدر. اونكچوندە اونىڭ قيمتى برچە منفيدر.

طاهر.

* * *

ساويت مستملكەلەرى

فرانسە ايلە ساويت روسيە آراسى ياقينلاشغاندان بەرلى فرانسز مطبوعاتى بيتلەرندە ساويتلەرگە عائد دقت شايان مقالەلەر باسيلا باشلادى.

طبیعی ، بو مقاله‌لەر ساویتله‌رگه قارشی آلدیغی وضعیت وه ایچکی مضمون۔
لاری باقیمندان تورلوچه‌در. رادیقال سوسیالیست فرقه‌سیغا منسوب ژورژ
بونه ایله اوڭ فرقه‌غا منسوب آگری که‌ریلیس‌نڭ ساویت حکومتی حقندا
یازدیقلاری آراسندا فرق کوبدر. ژورژ بونه فرانسه ایله ساویت حکو۔
متینڭ دوستلق مناسبتینی بوکونگیده‌ن داها محکمله‌شتریشنی کوزله‌ب
یازغان. آگری که‌ریلیس ایسه، بوکونگی آوروپانڭ عموم سیاسی
وضعیتی باقیمندان فرانسه ایله ساویت حکومتی آراسندا توغولغان دوستلققا
تیوشلی قیمت بیریب ، روس بولشه‌ویکله‌رینڭ حقیقی یوزله‌رینی ، ساویت۔
له‌رنڭ «یوتوقلارینی» وه «یرتیقلارینی»دا کورسه‌تیشکه اورونغان . . .

ساویتله‌ر اتفاقیله تانیشیب ، باشقالارنی هه‌م تانیشترماق نیتیله قولیغا
قلم آلیب اثر یازغانلار ایچنده ، شبهه‌سز ، موریس په‌رشه‌رون (Maurice
Percheron) آیریچا بر اورون توتاجاقدر.

بوکشینڭ «ساویتله‌ر اتفاقی — آسیا دولتی» نام بویوك اثری
اوتکه‌ن اوقتوبر آیینڭ أڭ سوڭ کونله‌رینده باسلیب چیقدی(*). اولدو۔
قچا بیطرفلق اصولیله یازیلغان بو اثرده خطاسز ایمه‌سدر. اوقوچیلار نظر
دقتینی آیریچا جلب ایته تورغان بر خصوصیتی بولسا ، او هه‌م آچیقدان
آچیق «ساویت مستملکه‌له‌ری» بارلیغینی وه بولشه‌ویکله‌رنڭ روسیه
مستملکه سیاستینی یوروتوب بارماقدا بولغانلارینی کورسه‌تیب یازیشیدر.
موسیو په‌رشه‌رون اثرینڭ «ساویت مستملکه‌له‌ری» قوشومچاسندان بز
توبه‌نده بر نیچه یرله‌رینی تورکچه ترجمه‌سیله کیتره‌مز:

Colonies soviétiques — Sœurs prisonnières.

— En U. R. S. S., il y a des Russes et des non-Russes, des impérialistes chauvins et des séparatistes; l'antagonisme qui règne entre eux est si grave que les journaux soviétiques eux-mêmes déclarent qu'il faut en finir avec les „Républiques sœurs". Pas

(*) „U. R. S. S. Puissance d'Asie", par Maurice Percheron.
„Le Document", Octobre 1934. Denoél et Steele Editeurs. Paris.

plus au Turkestan qu'au Caucase, la classe ouvrière n'existe parmi la population autochtone. Le seul prolétariat est celui des Russes immigrés et sa dictature est celle de Moscou . . ."

(„U.R.S.S. Puissance d'Asie".
„Le Document", Octobre 1934; page 79.)

L'étreinte de Moscou.

„. . . . Bien que des chefs indigènes tels qu' Issaev, président du Kazacstan. Faysullah, président de l'Uzbeckistan, Issa-Oghly, président du Turkménistan, soient orientés par Moscou, ils n'en manifestent pas moins une grande indépendance de langage. Ils reprochent aux Russes leur infiltration excessive dans le pays et l'accaparement systématique qu'ils pratiquent de tous les postes importants . . . Ils protestent contre les bas salaires octroyés au prolétariat local. Ils dénoncent aussi, plus ou moins ouvertement, l'oppression rigoureuse qui envoie au poteau de nombreux „baï", ces bourgeois féodaux qui jusqu'ici constituaient l'armature sociale des pays turkmènes et qui sont obligés de se réfugier dans les montagnes, devenant ainsi „basmatchis" — insurgés anti-Grands-Russiens: Au Kirghizistan, toutes les publications ont anti-bolchevistes . . ."

Rien ne pourra cependant desserrer l'étreinte de Moscou.

C'est, en effet, une politique coloniale plus russe encore que socialiste qui est en cause. Comme en Ukraine, comme au Caucase, si la constitution soviétique admet le droit des peuples associés de se retirer librement de l'Union, il est bien évident que ce ne sont là que des mots. Il ne peut même être question de fédération lorsqu'on considère le déséquilibre qui existe entre l'énorme Russie et les républiques adhérentes dont — l'Ukraine à part — la plus importante compte au plus sept millions d'habitants.

(„Le Document", Page 84.)

تورکچه‌سی:

ساویت مستملکه‌له‌ری

«اسیر قارداشلار»

ساویتله‌ر اتفاقی روس وه غیر روسلاردان، تار کوزلو ایمپه‌ریا۔
لیستله‌ر وه روسیه‌ده‌ن آیریلماق ایسته‌گه‌نله‌رده‌ن عبارتدر. بولارنڭ آرا۔

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

سنداغی آلا کوزلك او قادار کوچلودر، که ساویت غازیتالارینگ اوزلەریدە «قارداش جمهوریتلەر» گە نهایت بیریش کیرەك، دیب یازماقدادرلار. تورکستاندادا، قافقاسیادادا یرلی خلقلار ایچندە ایشچی صنفی یوقدر. پرولەتاریات یالغزغنا روس مهاجرلەریندەن عبارتدر؛ وە بو پرولەتاریاتنك یورگوزوب تورغان دیکتاتوراسی — موسقوا دیکتاتوراسی‌در.

(اثرنگ 79نچی بیتی).

موسقوانك تار قوچاغی

.... قازاغستان حکومتی رئیسی عیسی اوغلی، اوزبیکستان حکومتی رئیسی فیض‌الله، تورکمەنستان حکومتی رئیسی آتابای اوغلی (*) موسقوانگ کورسەتدیگی یول ایلە یورگان بولسالار هەم سربستچە سوزلەشدەن تارتینمایدرلار. اولار اوز مملکتلەری ایچکەریسیگە روسلارنك حددان تاشقاری کیریب کیتیشی وە بوتون بویوك اوروتلارنی بوتونلەی روسلار طرفدان پایلانیب آلینیشندان شکایت ایتمەکدەدرلەر. اولار یرلی ایشچیلەرگە (روسلارغا نسبتاً) آز محنت حقی بیریلیشیگە قارشی پروتەستو ایتەدرلەر. اولار تورکستان تورکلەرینگ اجتماعی (سوسیال) برکوچی بولوب کیلگەن «بای» عنصرلارنی تاغلارغا چیکینتریب، بویوك روسلققا قارشی عصیانچی-باسماچیلار صفینی توزوشکە مجبور ایتکەن آغیر تضییقلارنی قبول ایتمەیتورغانلارینی آچیقچاسیغا بیلدیرمەکدەدرلەر. قیرغزستاندا بوتون نشریات بولشەویکلەرگە قارشی‌در. فقط موسقوانگ تار قوچاغینی هیچ بر نەرسە کیگەیتە آلمایدر.

سوزدە سوسیالیستیك سیاست دیب آتالسادا، حقیقتدا بو روسلق مستملکە سیاستی‌در. ساویت دولت قانون اساسیسندا، اوقراینا وە قافقاسیا کبی تورکستان خلقینگدا ساویتلەر اتفاقدان سربستچە چیقا بیلیش حقی بار، دیب یازیلغان بولسا هەم بونگ یالغز قوروق سوزدەن گنە عبارت

(*) اثردە خطا اولاراق «عیشی اوغلی» دیب باسیلغان.

ایکەنلیگی آیدیندر. اوقراینانی چیقاریب قویوب، ایگ کەتتەسی 7 میلیون اهالیغا ایگە بولغان ساویتلەر اتفاقیغا کیرگەن جمهوریتلەر ایلە حدددان تاشقاری کیگ روسیە آراسنداغی موازنەسز وضعیتنی نظردە توتساگز، فەدەراسیون حقندا سوز هەم بولوشیغا اورون یوق. (اثرنگ 84نچی بیتی).

* * *

تورکستاندا آچلق فلاکتی

1931نچی ییلدانبەری تورکستاندا فاجعەلی بر آچلق حکم سورگەنلگینی تورلو نشریاتدا اوقوماقدا ایدیك. ایندی بر آلمان مهندسی، نشر ایتدیکی بر مقالەسندە، تورکستانداغی آچلقنگ نەدە فاجعەلی‌راق بولغانلغینی بیلدیرمەکدەدر. „Ich Dien“ نام بر آلمان غازیتاسینگ 21. 10. 34 تاریخلی نسخەسندە باسیلیب چیقدی. «قازاغستاندا آچلق فلاکتی» („Die Hungerkatastrophe in Kasakstan“) باشلقلی بو مقالەسندە آلمان مهندسی، آچلقنگ سببلەرینی کورسەتوب اوتکەندەن سوڭ، یرسز، سوسز قالغان قازاقلارنگ شرقی تورکستانغا قاچیشلارینی وە تیلەنچی اولاراق شهرلەرگە کوچولەرینی توبەندەگیچە تصویر ایتەدر:

«قازاقلارنك کیچیك بر قسمی شرقی تورکستان چیگەرەسیدەن اوتە آلیب بختگە ایریشدیلەر. بوندا ایستەگەنیچە ئەکمەك تاپیب، بیر یییتکەنیچە اورناشا آلدیلار. کوپچیلك ایسە او یرگە ییتمەی، یولدا یاتیب قالدیلار. دالانی شمالدان جنوبیگەچە اوتوب کیلگەن بر مهندس یولدا 87 اولوکنی اوچراتقان. اولوکلەرنگ کوپچیلگی مارت آییدا قار ایریگەندەن سوڭ کورونوب تاپیلغان. اهالیسینگ توردەن اوچی یوقالغان قیشلاقلار بار ایدی.»

«قیش اورتالاریدان کیین دهشتلی اولوم باشلادی. بویوك قیشلاقلاردا هەر کون ایرتەلەب اولگەنلەرنی آفتوموبیل بیلەن توپلارلار ایدی. آلما-آتادا فیورالدا هەر کونی 40-70، اولیا-آتادا ایسە هەر کون 250 گەچە کیشی آچلقدان اولوردی. ایستاسیون تیوەرەکلەریدە تیرلەمە آغرینی

يايلدى. اوزون زمان آچلقدا قاليب كوچسزلەنگەنلەر چيبين كبى قيريليب أولديلەر. كوب يامان وضعيتلى يېرلەردە آغريغان آچلارنى مال واغونلاريغا يوكلەب، مهرلەب آلب كيتديلەر. قاى يېرگە؟...»

تاشكنددەكى وضعيتنى كوزومز آلديدا جانلانديرغان مؤلف شولارنى يازادر:

«چيندەكەم آچلق دائرەلەرينگ تاشقاريسيداغى تاشكند شهرىدە فيورالدان باشلاب آپريلگەچە فلاكتلى تماشا ميدانيغا ئەيلەندى. قاچقينلار ميگلەب استاسيون تيوەرەگندەكى ميدانلاردا ياتار ايديلەر. لەتتەلەرگە اورالغان بالالار كتلەسى ايرتەلەب آش واغونينگ يوويندىسى اوچون اوروشار ايدى. هەركون ايرتەلەب باشدا 10، كيينرەك 30 سوگرا 60لەب أولگەنلەرنى توپلاديلار. شهر تيلەنچيلەر بيلەن تولغان. اوييمدان ايش اورنيغاچا يولدا بعضاً 70 تيلەنچى سانار ايدم. ايركەكلەر، باياقيش بالالار، ايسكى لەتتەلەرگە بورونغان خاتونلار قوللاريدا تونوكەايديش اوشلاب قاردا ياتارديلار. كوپينچە ياپ يالغز بالالارنى كوردم. اولار آتا-آنالاريدان يوقالغان ايكەنلەر. كيچيك قولچالارينى كوچسزلكدەن اوزاتالماغان بونداى باياقيش بالالاردان بريسيگە بر تەنگە بېرمەك ايستەگەنيمدە قوللارينگ قاتقان، كوزلەرينگ نورسزلانغانينى كوردم. يومولماقدا بولغان كوزلەرينى آچيب، ظالم، فلاكتلى دنياغا بر شاشيليب قارادى.»

«كوپ چيت كيشيلەرنگ زيارت ايتديكلەرى روسيه آسياسينگ مركزندە بونداى بر حالنك كوروئوشى يامان تأثير قالديرار ايدى. ساويت اوچماغندا (جنتندە) بركيشينگ آچ قالغانينى بيليش جائز ايمەس. بر صباح، آپريل آيينگ سوڭلاريدا، تاشقاريدا قوياش آنچاغينا قيزيغاندا، يوليمدا بركنە بولىسون تيلەنچيگە اوچراماسدان قالدم. نيمە بولغان؟ مكتب بالالارى اوقوتوچيلارينگ سويلەديكلەرينى بيلديريب: «اولارنى (تيلەنچيلەرنى) ساوخوزلارغا يوبارماق اوچون توپلاب سيميرتمەككە آليب كيتكەنلەر ايمش» ديديلەر. باشقالاردا «اولارنى توپلاب مورفيوم بيلەن اوخلاتوب أولدورگەنلەرينى» سويلەديلەر. بو حقيقتاً ياڭليش ايدى.

چونكە روسيەدە بركيشينگ مورفيوم ايمەس، يالغز بر ميلتق اوقى قادار قيمتى بار. آخردا تيلەنچيلەرنگ يېرينى اورگەنب او طرفغا باردم. شهر تاشقاريسندا آتخانەلەردەن توگەرەكلەنگەن بويوك بر ميدان — بوروئو آت زاووتى (Конский завод) ايدى. او يېردەن حيوانات باغچاسبنداغيديك بر باقيرو ايشيتيلدى. تاملاردا اوقچاچارلار. ايشيكدەكى ساقچى مينى ايچكەرى قويماى قايتاريب يوباردى. بر نيچەكون اوتكەندەن سوڭ، بر قانچا مرتبە تيلەنچيلەر بيلەن اوشلانيب 3كون قامالغان بر خاتون ايلە تانيشدم. ساقچيلارنگ بريسينى تانيديغندان معجزەلى صورتدە قاچيب قورتولغان ايكەن. خاتون: «4000كيشى بر وحشى حيوانلار سوروسى كبى توپلانيب، نجاستكە قاريشيب ياتار ايدك. هەركون سويوق شوربا وە 80-100 غراملق بر بوردا نان بېريلەردى. باشقا هيچ نەرسە يوق. كوچلولەر كوچسزلەرنگ قوللارنداغى ناننى تارتيب آليرديلار. عسكرلەر قونداقلارى بيلەن آراغا كيريب اورارلاردى. بركون آچلقدان قوتورغان كيشيلەر نان ايديشلەرى بيلەن كيلگەن ساقچيلارنى ييقيتديلار. تامدان بر اوقچاچار اوق چاچدى. تيرلەمەكەسەلى وە آچلقدان أولگەنلەرنى هەر كون آفتوموبيللەرگە باسيب تاشيديلار. 4000كيشيلك بو قوشون نيمە بولدى؟ — بر آيدان سوڭ او يېر جيم-جيب بولوب قالدى...»

اوشبو سوزلەرگە قوشولاجاق هيچ بر نەرسەمز يوق. بو سانسز ايزيليب أولگەن تورك قارداشلارنگ روحيغا باش ايگيب قالامز.

تاڭرى بو قادار قايغيرغان تورك ايللەرينى ايزوچى روس تيرناقلاريدان ياقيندا قوتقارسين!

بەتنسينغ

توركستاندا غربچيلق وە شرقچيلق آقيملارى

موسقوا بولشەويكلەرينك توركستان خلقيغا قارشى يوروتوب تورغان سياستى بوتون وطن افرادينگ آينقسا منور طبقەنگ روسلققا قارشى تاريخى نفرت تويغوسينى بوروندوسندان بر نيچە تاپقير اولغايتيب يوباردى.

ئەۋلاد گورۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

توركستان خلق شاعرلاری قیزیل روسیه ایمپەریالیزمینگ تایانچیغی بولغان روس پرولەتاریاتیغا «شمال قارغالاری»، «تونغوز-قونغوز» دیگەن اسملەر بیردیلەر. اولار حقندا «بوریلاردان یالغز عقلسز لار نجات کوته بیلەدرلەر» دیگەن ذهنیت حاصل بولدی.

ساویت حکومتینگ توركستاندا یوروتدیغی قهار سیاستی فرقەغا منسوب تورکستان منورلەری زمرەسینكدە انصافینی، وجدانینی قوزغاتدی. بو زمره آراسندان‌دا موسقوا سیاستیگە قارشی شدتلی مقاومت کورسەتوچی‌لەر حتی فرقه ایچندە توروب او قهار سیاستکە قارشی فکری آقیملار یاراتوغا جرأت ایتوچیلەر کورونمه‌کدەدر. سوڭ زمانلار بز، تورکستان قوممونیستلەری ذهنندە، موسقوانگ توركستاندا یوروتدیغی روسچیلق سیاستیگە قارشی ایکی تورلو فکر جریانی اویانغانیغا شاهد بولماقدامز:

غربچیلق ، شرقچیلق .

بو ایکی آقیمنگ ممثللەری توركستانداغی یوكسەك مكتبلەردە كرسی اشغال ایتەبیلگەن، ساویت نشریات دائرەلەریگە کیره آلغان، معلملك وه محررلك مسلكلەریگە منسوب تورکستان قوممونیستلەرندەندر. طبیعی بونلار اوز فکرلەرینی یایوچی آیریم نشریاتغا ایگه ایمەسلەر وه ساویت شرائطندە بونداى بر امکان بولادا آلماس. فقط اونلار ساویت مکتبلەرندە اشغال ایتدیکلەری کرسیلەردەن اوز فکرلەرینی سویلەمەك فرصتینی بر تورلو تاپا آلغان وه ساویت نشریات ایشلەرندە اوستلەریگە یوکلەتیلگەن وظیفەلەرندەن فائدەلەنەرەك اوز توشونجەلەرینی افکار عامه نظریغا چیقارا بیلگەنلەر.

«غربچیلار»نگ آلغا سورگەن فکرلەرینی ساویت نشریاتیغا تایاناراق توبەندەگیچه خلاصه ایتمەك ممکندر. اونلار:

1 — یەڭی الفباغا قاریشتریلغان روس حرفلەرینگ چیقاریلیشینی وه یەڭی الفبانگ تمیز لاتین الفباسندا قورولوشینی آلغا سورەدرلەر.

2 — ایمدیلك تیلیمزدە قارشیلغی بولماغان علمی آتامالارنگ غربی

آوروپادا قوللانیلغان توغرو عمومی اصطلاح خزینەسندەن آلنیشینی ایستەیدرلەر.

3 — تیلیمزگە غرب ملتلەرینك یوكسەك قلاسیك ادبیاتی نمونەلەرندەن كوبرەك ترجمه قیلینیشندان وه غربنی تانیماق وه اونی توركستانلیلارغا تانیتماق لزومندەن بحث ایتەدرلەر.

4 — بو کونگی آوروپا تەخنیکەسینی ایگەللەشنگ سوسیالیستیك تورموشغا تیزرەك ایریشمەك اوچون أڭ مهم واسطه ایکەنلگینی سویلەیەرەك روس پرولەتاریاتینگ‌دە عینی آوروپا تەخنیکەسینی اورگەنمەك آرقاسندا یوکسەلمەکدە بولغانینی ایسلەتەدرلەر.

تورکستان قوممونیستلەری آراسنداغی غربچیلق آقیمیله قایغیرغان اورتا آسیا بیوروسی باشلغی باومان، اورتا آسیا بیوروسینگ شو ییلغی 5نچی سەنتابردەكی اولتوروشندە سویلەدیگی بر نطقندا، بو آقیمنگ «موسقواغا تایانماسدان غربغا تایانغانینی» سویلەیدر («ق. اوز.» 18.9.34)

شرقچیلق آقیمی طرفدارلارینك اساس عمدەلەری: شرقدان بوتونلەی یوز اوگورمەسلك، شرقداغی الهام آلیناجاق منبعلارنی اهمال ایتمەسلك، شرق قلاسیك ادبیاتیغا آیریچا اهمیت عطف ایتمەك كبی فكرلەرنی تلقیندر. بونلار ایمدیلك اوز تیلیمزدە قارشیلغی بولماغان روسچه سوزلەرنی اوزیچه قبول ایتمەسدەن اونگ اورنیغا عربچه، فارسیچه سوزلەرنی قوللانا بیرمەك طرفداریدرلار. مثلا: تورکستان شرقچیلاری، آزتق باشقا ملتلەر طرفندان‌دا تارتینماسدان آلینب قوللانیلماقدا بولغان‌وەعمومیلەشکەندیك تأثیر قالدیرا تورغان «ساویت» کبی بر روس سوزینی‌دە تیلیمزگە کیرگەزمەسلكنی وه اونگ یریگه «شورا» سوزینی قوللانیش کیرەکلگینی آلغا سورەدرلەر.

«شرقچیلار» فردوسی‌نگ مینگ ییللق بایرامی اوچون قیلنغان حاضرلقلاردان امکان دائرەسندە فائدەلەنوغا تریشقانغا اوخشایدرلار. بو حال طبیعتیله موسقوانك توركستانداغی تیرگەوچیلەرینی راحتسزلاندیرغاندر. مرکزنگ توركستانداغی أڭ بویوك تیرگەوچیسی باومان «روس

قلاسيكله‌ری اولوغ دولتچیله‌ردر. شونگ اوچون پوشكين، گوگول، نه‌كراسوف، تولستویغا قاراغاندا فردوسی بزگه كوبره‌ك یولداش» دیب قاراوچی تورکستانلیلارغا اعتراض قیلیب «فردوسی‌نی روس قلاسيكله‌ريگه قارشی قیلیب قویوش، روس قلاسيكله‌ريگه تایانماسدان اوگا تایانیش، عینیله موسقواغا تایانماسدان غربغا تایانیشغا اوخشایدر» دیدر. («قیزیل اوزبیكستان» سان 216).

تورکستانداغی غربچیلق ایله شرقچیلق آقیملاری آراسنداغی فرق، باومان‌غا كوره، «برنچیسینگ بورژوآ غربغا، ایكنچیسینگ ایسه فه‌ئودال شرققا تایانماسندادر. فقط ایریشیلمه‌كچی بولغان مقصد ایسه — موسقوادان، ساویت مدنیتنده‌ن، اتفاق پروله‌تاریاتینگ یه‌گی ایجاد اوچون تنقیدی كوز بیله‌ن فائده‌له‌نه یاتقان مدنی میراثدان شو جمله‌ده‌ن روس قلاسيكله‌رنده‌ن اوزاقراق تورماق»در.

دیمه‌ك تورکستانداغی غربچیلق، شرقچیلق جریانلاری حقیقتده بربریگه مخالف ایمه‌سدر. بالعكس بو ایكی آقیم تورکستانداغی روسچیلق حركتیگه قارشی بربرینك وظیفه‌سینی تماملاشغا تریشادر، یعنی بری دیگرینگ متممی‌در.

سوگغو بعضی حادثه‌له‌ر بزنگ تورکستانداغی منور توغانلاریمزنك‌دا مفكوره جبهه‌سنده آرتق «آیری آیری یورك، برله‌شیب اورك!»(*) دیگه‌ن مشهور پرینسیپنی تطبیق ایتشكه باشلاغانلقلارینی كورسه‌تمه‌كده‌در.

یاش تورکستانلی.

* * *

تورکستاندا «تیل سیاستی»

ساویت روسیه قولی آستنداغی تورك أولكه‌له‌رنده تورك تیلی وه تورك حرثی افقلارینی قاپلاب بارا یاتقان قارا بولوتلارنی كوروب بو حقدا فكر یوروتوچیلار دائره‌سی كیتدیكچه كینگه‌یمه‌كده‌در. ملی تورك مطبوعاتی، آینقسا علمی ماهیتده‌كی مجموعه‌لار بیتنده بو حقدا تورلو یازیلار اوچراتیلماقدادر. بونگ اوزی سه‌وینه‌رلك بر حادثه، بر آزدا آلغا باسو علامتی‌در.

(*) („Getrennt marschieren, vereint schlagen!“ — Moltke)

بوكونكی شرائط ایچنده او طرفدا رسماً قبول ایتیلگه‌ن بر تورك تیل حركتی بار دیب ئه‌یتب بولمایدی. اونگچون‌ده او طرفلاردا تیلمزنك باشندان كیلیب كیچمه‌كده بولغان حادثه‌له‌رنی تیكشیره‌رگه‌ن، اونی نه كیچمشده‌كی تیل حركتله‌ری وه نه‌ده بوكونكی ملی محیطده، ملی روح تأثیری آستندا یوروماقدا بولغان تیل حركتی ایله باغلاب، اولچه‌ب بولمایدی. او یرله‌رده حاكم آقیننی بز اوته‌ده‌ن‌به‌ری ساویت روسیه حكومتینگ تورك تیلینی یقما، تورك خلقینی تمثیل سیاستی دیب آتاب كیلمه‌كده‌مز.

ایسكیده روسیه تورکله‌ری ایچنده تصفیه‌چیلك حركتله‌ری چیققان ایدی. بو حركت، دورنده‌كی ادبی تیلنگ خلق كتله‌سی سویله‌شمه‌سنده‌ن كوب اوزاقلاشیب كیتدیكینی، بو یوزده‌ن كینگ خلق كتله‌سینك‌ده حیاتی احتیاج اوچون كیره‌كلی بیلگیده‌ن محروم قالیب ملی منفعتی ایجاباتینی كوره آلمایتورغان درجه‌گه توشوب قالغانینی كورو نتیجه‌سی ایدی. تصفیه‌چیلك خلقنی احتیاجنك طلبی نسبتنده تیز تنویر ایتونی، بونگ اوچون‌ده اونگ آنگلاب اوقویاجاغی بر تیل وه اسلوبده یازونی لازم تاپدی. نسبتاً قیسقا بر زمان ایچنده بو حركتنگ، توتولغان استقامتده كوب گنه فائده‌سی‌ده كورولدی. ایشنگ بو جهتینی توغرو كوروب، توغرو آدیم آتابیلگه‌ن تصفیه‌چیله‌ریمز حیات طلبینگ باشقا جهتله‌رینی‌ده برابر كوروب او استقامتده‌ده كیره‌كلی چاره‌له‌رنی كوره باشلاغان بولسالار ایدی، ینه‌ده اصابتلیراق حركت ایتكه‌ن بولورلار ایدی.

حیاتنگ باریشی بزنگ بو قاداری بیله‌ن قالا باریشمزغا مساعده ایتمه‌دی. حیاتی احتیاجلاریمزنی تأمین ایچین ینه‌كوب نه‌رسه‌له‌ر كیره‌ك ایدی. هه‌ر نه‌رسه‌ده‌ن اول بزگه‌ده بر فكر وه بیلگی حیاتی لازم ایدی. خلق كتله‌سینی تنویر ایشینی قولایلاشترغان حركتمز بو جهتنی تولدورا

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولليازمىلار ئامبىرى

آلمادی. خلق کتله‌سینك کونده‌لك حیاتینی یوروتو اوچون قوللاندیغی وه اونك اوچون پەك اعلایتیشمه‌کده بولغان قادار تیل بایلیغی علمی، سیاسی، اجتماعی وه اقتصادی بارلیمزنی اوراب آلغان محیط ایچنده‌کی کوره‌شیمزنی یوروتو اوچون یتیشمه‌یه‌جه‌ك ایدی. بونگ اوچون کوب گنه آرتیق بایلق وه حاضرلق لازم ایدی.

بر کره قارشیمزده گیله‌ر ایله تارتیشیب حیات حقی قازانماق اوچون بزنگ‌ده اونلارنگ حائز بولوندیغی جهازلار ایله قوراللانغان بولوویمز وه بوگا لازم بولغان عنصرنی‌دا یتیشترمه‌مز کیره‌ك ایدی. طالعسزلق بو عنصرنی‌دا اوز مکتبمز وه ملی حرث اوچاغمزدا ایمه‌س، حتی توغرودان توغرو دوشمانمز مکتبنده یتیشترمه‌مزنی ایجاب ایتدیرمه‌کده ایدی. بو دوشمان مکتبنه یوللایاجاغمز یاش عنصرغا ملی تربیه، ملی تیل بیره‌جه‌ك قادار امکانمز یوق ایدی. تقدیرنگ تولقونیغا آتیلغان بو یاش عنصر اوز اوزنده‌ن یتیشیب ملی منافعمز اوچون کوره‌شه‌جه‌ك ایدی. بو قادار که‌مچیلکله‌ر ایچنده اورتاغا آتیلمش اولماسنا رغماً، او ملی حیاتمز افقلارینی قاپلاغان قارا بولوت تهلکه‌سینی کوره بیلدی وه شرائطنگ مساعده‌سنه کوره تارتیشما میداندا وظیفه‌سینی اوته‌دی. ملی کوره‌شیمزنگ بو صفحه‌سی باشلانغاندا تصفیه‌چیلیگمز کوب گنه آلغا باسقان، تیل تمیزله‌نوب خلقغا قاووشقان ایدی. فقط ایمدی ایکنچی طرفدان بر آغیرلقله قارشیلاشدیق. خلق کتله‌سینگ کونده‌لك حیاتینی افاده‌گه یاراغان قادار تیل بایلیغی ایمدی لازم کیلگه‌ن بیلگی قورالی وه فکر تارتیشماسی اوچون کفایت ایتمه‌دی. بو آغیرلقدان چیقماق اوچون ایکی یول بار ایدی. تورك تیلی اوچون جاندان تیله‌نه تورغان یول؛ تیلیمز سوز بایلیغی وه یه‌گی سوزآتامالار یاساش اوچون تیل قواعدینگ امکانلاردان فائده‌له‌نیش یوللارینی حاضرلاش وه یادا تصفیه‌چیله‌ریمزنك بو قادار زحمت ایله یاراتدیقلاری ایشینی یه‌گیده‌ن بوزوب، یات تیلله‌ر تأثیرینه کیره باشلاو ایدی. أڭ توغرو وه ساغلام یول برنچیسی بولسادا، بوکون بیله حاضر بولماغان بو جهت او زمان بلکه‌ده هیچ توشونولمه‌مش ایدی. اونگچون‌ده ایکنچی

یولغا ساپماق مجبوریتی قالدی. بو آندا یوقاریدا یتیشدیکی محیط وه شرائطینی تحلیل ایتدیگمز ایش عنصری اوزینی کورسه‌تدی. او ایسکیلکگه قایتا آلاجاق بر وضعیتده، بوگا یارارلق بر حاضرلقدا ایمه‌س ایدی. مه‌نه بو صورتله شکایتینی ایتدیگمز ایسکیده‌کی روس سوزله‌ری، روسچه‌له‌شمش آتامالار آقینی مسئله‌سی توغدی.

بزچه بوکونکی تورکچه‌مزده بالخاصه بیلگی وه فکر تیلنده کوروله‌کده بولغان غیر طبیعیلکله‌ر، اصطلاح آنارشیسی وه یات سوزله‌رباسقینینگ اوگنه کیچه بیلمه‌کده آنجاق اوز تیلمز بایلیغینی تیلنگ اوز قانونلاری قاراماغی آستندا فائده‌له‌نه بیلو امکانینی یاراتماق وه تصفیه‌چیلیگمز ایله بو یاراتو آراسندا بر موازی یوروما یولی سالماقله‌گنه ممکندر. یوقسا ایسکی یات سوزله‌رنی آتیب یرینه یه‌گیله‌رینی آلماق مجبوریتی کیگه‌یدیکچه آنارشی‌دا آرتار، زحمتله‌رده بوشغا کیته‌ر. هه‌له بعضی بر جهتده‌ن یه‌گی کیلوچی تأثیرله‌رنگ داها قورقولو بولوب چیقوویدا آیریچا بر بحثدر.

ساویت روسیه قولی آستنداغی تورك أولکه‌له‌رنده بوکونگی وضعیت بوتونله‌ی باشقاچادر. او یرده غیر طبیعیلکه قانونی بر شکل بیریلمشدر. هه‌ر یاگلیشلق کورسه‌تو، تنقید ایتو بیله‌ن توزاتیلا بیله‌جه‌ك طبیعی بر نه‌رسه‌در. او یرده ایسه تورك تیلی باقیمندان بونداي یاگلیشلق وه قصداً یوروتولماقدا بولغان بوزغونلقلارنی کورسه‌تو، او حقدا بحث ایتو یاساقدر. تورك تیلی اوچون أولوم بالتاسی دیمه‌ك بولغان بو غیرطبیعیلك ساویت روسیه حکومتینك قانونی حمایه‌سی آستندا ایله‌ری کوتورولمه‌کده‌در.

ساویت مطبوعاتی تورکستاندا قومسومول یاشلار آراسندا کوچلو بر قارشیلق حرکت (ره‌آقسیون) بارا یاتقانندان شکایت ایته‌در. اگرده بو ساویت مطبوعاتی کورسه‌تمه‌له‌ری توغرو ایسه، بو، تورك تیلچیلگی باقیمندان، تورکستان ملتچیلگینی‌ده برآز اوینا قویا تورغان بر باریشدر. ایمدی بز بونی ساویت روسیه سیاستینگ تورکستان یاشلیغی اوستنده قالدیردیغی روحی تأثیر باقیمندان توشونوب قاراساق، طبیعی وه توغرو

بولغانلیغی‌دا کورونوب تورادر. تورکستان یاشلیغی روس تیلی تأثیری آستنا کیرونی اوز تیلی، اوز ملی حرثی اوچون بر تهلکه دیب بیله‌در. ایسکیلکده قالا تورو ایسه نهایت تورك تیلچیلگی حرکتینی وقتلیچا آرقاغا آتو دیمه‌کدر. اونگچون‌ده او «اهون شر» قبیلنده‌ن حساب ایتب بو یولنی سایلامشدر.

اورتا آسیا فرقه صفله‌رینی تازه‌له‌ش قومیسیونی رئیسی په‌ته‌رس 5نچی سه‌نتابرده سویله‌دیکی نطقندا بو مسئله‌گه‌ده تماس ایتمشدر. («تورکمه‌نسکایا ایسکرا» 34 .9 .15) او علمی شورا قاراماغیدا بولغان مؤسسه‌له‌رنی تیکشیره باشلاغانلقلارینی خبر بیرگه‌نده برنچی نوبتده آتاما‌ـ‌اصطلاحلار هیئتی ایشینی تیکشیره باشلادیقلارینی وه هه‌رکون یه‌گی حادثه کشف ایتمه‌کده بولغانلقلارینی سویله‌یدر...

په‌ته‌رس اینستیتوت هیئتی ایچنده آتاما‌ـ‌اصطلاحلارکیگ خلق کتله‌سی طرفدان آگلاشیلغان اوزبیکچه‌ده‌نمی آلینسین؟ — یوقسا تار منورله‌ر دائره‌سنده‌گنه آگلاشیلغان عربچه، فارسیچا قوللانما لاردا قالینابارسینمی؟ دیگه‌ن مسئله اطرافندا آسترتین کوچلو بر تارتیشما بارا یاتقانینی سویله‌یدر. بزچه بو تارتیشما اوزبیکچه‌می بولسون، یوقسا عربچه، فارسیچه‌می قالسین، اطرافندا ایمه‌س، ساویت حکومتینگ طلب ایتدیکی روسچه اصطلاحلارغا کیچو مسئله‌سنه قالای قارایمز اطرافندا بارادر.

برکره ساویت حکومتی اوچون اصطلاحلارنگ اوزبیکچه بولووی موضوع بحث‌ده بولالمایدر. او علمی، اجتماعی وه سیاسی، بالخاصه مارقسیزم‌ـ‌له‌نینیزم ادبیاتندا (ذاتاً مارقسیزم‌ـ‌له‌نینیزم خارجنده اجتماعی، سیاسی ادبیات تانیمایدرلار.) «دیاله‌کتیك» دیب یوروتدوقلاری اوز اصطلاحلاری خارجنده بر سوزنگ افاده ایته آلووینی قبول ایتمه‌یدر. بو اصطلاحلار اوچون عربچه مقابلی کبی اوزبیکچه قارشیلیغینی‌دا رد ایته‌در. تورکستانلی قیزیل یازوچی اوز تجربه‌سنده‌ن بونی بیله‌در. ساویت حکومتی بر طرفدان یات دیب تیلده اورون تو‌توب آگلاشیلیب کیلمه‌کده‌بولغان عربچه، فارسیچه کلمه‌له‌رنی چیقارتونی طلب ایتسه، ایکنچی طرفدان

یازیسندا روس سوزله‌ری قوللانماق ایسته‌مه‌گه‌ن وه قوللاندیغی اصطلاحلارنگ روسچه شکلینی آلماغان یازوچیلارنی ملتچیلك بیله‌ن عیبله‌ب ایشده‌ن آتادر. ساویت کوروشونچه بوتون بین‌الملل اصطلاحلارنگ‌روسچه‌ده قوللانیلغان شکلی‌گنه آلناجاق. چونکه بونگله «زحمتکش خلق کتله‌له‌ری بربرینه یاقلاشتریلاجاق». ایسته‌ر روسچه شکلنده آلنغان آتامالار، ایسته‌رده روسچه‌ده‌ن کیرگه‌ن باشقا سوزله‌ر تورك تیلی قانونیغا تابع توتولمایاجاق. بونگله «قورتاریلغان زحمتکش خلقلار تیلی قورتاروچی روس پروله‌تاری تیلینه یاقلاشتریلغان» بولاجاق. بونلارنگ بوتونسی تورکستانداغی تیل هیئتله‌رینه یوکله‌تیلگه‌ن قانونی وظیفه‌در.

په‌ته‌رس قومیسیونی‌دا کیمنگ مه‌نه شو ساویت حکومتی طلبله‌رینه نه درجه‌ده رعایت ایتمه‌کده بولغانلیغینی‌گنه تیکشیره‌جه‌کدر. یوقسا او ییرده نه اوزبیکچه، نه تورکچه قایغیسی یوقدر. آرادا ساویت روسیه تیمر قفسنده‌ن چیقماق ایسته‌گه‌ن «جوجه‌له‌ر» اوچراتیلدیقچا قاناتی یولونوب، ایجاب ایته‌رسه قاناتلاری آستنا سو بورکوب «رام» ایتیله‌جه‌کدر.

ایمدی بو وضعیت قارشیسندا او طرفداغی بوکونکی کورونوشله‌رنی نه ایسکیده‌کی تیلچیلك آقیملاری بیله‌ن باغلاش وه نه‌ده اونلارنی حقیقی تورك ملی تیل حرکتنده‌کورولمه‌کده بولغان توغرو وه یا یاگلیشلق حادثه‌له‌ری بیله‌ن تیگله‌شتریش توغرو بولماسا کیره‌ك.

بوکون او طرفلاردا تورك تیلچیلك حرکتی ایمه‌س، بر روسلاشترما سیاستی وه اوگا قارشی خلقنگ اوزینی‌ساقلاش ایمتیلیشله‌ری‌گنه باردر..

ایسه‌ن تورسون

*

شـرقی تورکستان فاجعه‌سی

بز توبه‌نده بورونغو شرقی تورکستان جمهوریتی حکومتی اعضاسندان سلطان بیك بختیار بیك افندینگ بیاناتینی باسماقدامز. سلطان بیك افندی نامعلوم برکیشی ایمه‌س؛ تورکستان یورت سیویچیله‌ری بو اسمگه حرمت ایته‌ر وه اونگ موسقوا ایمپه‌ریالیزمینه قارشی کوره‌شیمزده‌کی خدمتینی بیلیرله‌ر. شخصیتنه کوب حرمت ایتکه‌نیمزده‌ن سلطان بیك افندینك

بیانانینی اوزگەرتمەسدەن باسماقدامز. شرقی توركستاندا بولوب تورغان حوادثدەن بزنگ تولوقچا معلوماتمز یوق. حقیقت یاواش-یاواش بیلینەجەكدر. ایمدیلك ایكی جهت آیدینلاشمشدر: 1 — خواجە نیاز حاجیم افندی شرقی توركستان جمهوریتی رئیسی نامینی ختای حكومتینگ درجەسینی بیلمەدیگمز بر وكیلی لقبینە آلماشترمشدر؛ 2 — كاشغارغا ختای عسكرلەریلە برلیكدە روس قیزیل عسكرلەری‌دە كیرمشلەردر. باشقارما.

سلطان بیك بختیار بیك افندی ایلە ملاقات

سلطان‌بیك افندی تاشكندلی بولوب منور قاری، سلیم خان طلا خانی، ایشان خواجە خانی افندیلەر ایلە بیرلكدە بولشەویكلەرگە قارشی فعالیتدە خدمت قیلیب سوڭندا بولشەویكلەر طرفدان أولوم جزاسینا حكم ایتلیب آخردا شرقی توركستانغا قاچیب اوتكەن، شرقی توركستان انقلابینگ باشندان سوڭنە قادار قاتناشغان وە كاشغاردا ملی حكومتنگ قورولوشندا اشتراك ایتكەن وە شرقی توركستان جمهوریتی حربی ناظری عالی باش قوماندانی نائبی، استقلال جمعیتینگ رئیس اورونباساری وە كاشغار قائم مقامی بولوب تورغان، سوڭندا شرقی توركستان جمهوریتی ناظرلاری قاماقا آلنغان چاغدا باش وكیل ثابت عبدالباقی، عدلیە ناظری ظریف قاری افندیلەر ایلە برلیكدە قامالغان وە عسكرلەرنگ یاردەمی ایلە قوتولوب خوتان آرقالی هندستانغا كیلگەندر.

سلطان‌بیك افندی توبەندەكی معلوماتنی بیرەدر:

«شرقی توركستاندا جمهوریت اعلان ایتلیب حكومت توزولگەندەن سوڭ قوشنی دولتلەر كوب تشویشكە توشدیلەر. جملەدەن بولشەویكلەر شرقی توركستان حكومتینی ییقیش اوچون عملی چارەلەر كوردیلەر. اورومچیگە مانجوریادان قاچیب چیققان قیزیل مانجو ختایلارنی چووەچەك آرقالی كیرگیزدیلەر. اورومچی حكومتینگ باشینا، 11 ییل بولشەویك حكومتینگ تربیەسینی كوروب موسقوادا تورغان مانجوریالق بر ختای «شین دوبند» قیلینب اوتقوزولدی. شو ختای شرقی توركستاندا بولشەویكلەر سیاستینی عملگە آشیرماقدادر. اورومچی حكومتینگ عسكرلەرینی بولشەویكلەر مكمل صورتدە قورالّاندردیلار. موسقوادان هوا

ئەۋلاد گورۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

كیمەسی، زهرلی غاز، زرهلی آفتوموبیل وە باشقا روس قوراللاری كیرگیزیلدی. اورومچی حكومتینگ حربی حاضرلغی بیتكەندەن سوڭ بولشەویكلەر خواجە نیاز حاجیمنی یاركنددەن اوز چیگەرەلەریگە، یعنی ایرگەش تامغا، چاقیرتدیلار. خواجە نیاز حاجیم بولشەویك وكیللەری ایلە شرقی توركستان مسئلەسندە كیلیشدی. شرقی توركستان استقلالینی بیتریشكە وە حكومتنی تارقاتیشغا وعد ایتدی، امضا قیلدی. شونگ ایلە برابر اورومچی حكومتینگ باشلغی «شین دوبند» طرفدان بیلگیلەنگەن بو سلكلك وظیفەسینی قبول ایتدی. امضا اوچون باش وكیل ثابت عبدالباقی حضرتلەرینە تكلیف ایتدی. حكومت قراری ایلە خواجە نیاز حاجیمنگ بولشەویكلەر ایلە كیلیشووی غیرقانونی تاپیلدی. خواجە نیاز حاجیم ایرگەش تامدان قایتشی ایلە شرقی توركستان حكومتینی تارقاتیب، باش وكیل ثابت عبدالباقی افندینی، عدلیە ناظری ظریف قاری افندی وە باشقالارنی قاماقا آلدی. حكومت طرفدا بولغان عسكرلەرنی قورالسزلاندیردی. أوزینگ ختای طرفدان بوسلك بولغانینی اعلان ایتدی. شول وقتدا ختایلار وە روسلار برلیكدە مسلمان عسكرلەریگە آقسو طرفدان هجوم ایتە باشلادیلار. نتیجەدە 35 میڭ دونگەن وە مسلمان عسكرلەری خوتان آرقالی چارچن چارقلققا چیكیلدیلەر. عاقبت بوتون شرقی توركستان بولشەویكلەرنگ مداخلەسی ایلە اورومچی‌دەكی شین دوبند حاكمیتی آستینا كیردی. بولشەویكلەرنگ شرقی توركستان ایشیگە آرالاشولاری، یعنی توركلەرگە قارشی اوروشوب تورغان ختایلارغا زهرلی غاز، زرهلی آفتوموبیل، هوا كیمەسی وە عسكرلەر ایلە تأمین ایتیشی وە یاردامدا بولماغی، بین‌الملل قاعدەگە توغرو كیلمەسە كیرەك».

حبیب‌الرحمن البلغاری. پشاور، 34 .9 .12

مرحوم ایشان خواجە خانی

سلطان بیك افندینك بیرگەن معلوماتینا كورە، بر نیچە ییل غربی توركستاندا بولشەویكلەر ایلە كورەشكەن، اوزینگ ملتی، دینی اوچون

چالیشقان ایشان خواجه خانی افندی شرقی تورکستاندان هندستانغا کیلیرکه‌ن سنجو دواندا تیفوس آغریغی ایله وفات ایتمشدر.

ایشان خواجه خانی افندی منور قاری، سلیم خان، مصطفی چوقای افندم‌له‌رله برلکده ملت اوچون‌کوب خدمت ایتب، سوڭغو ییللاردا منور قاری وه باشقالار قاماقغا آلنغان چاغدا بولشه‌ویکله‌رده‌ن قاچیب شرقی تورکستانغا اوتکه‌ن ایدی. ایشان خواجه شرقی تورکستان انقلابینا یاقیندان قاتناشغان، شرقی تورکستانداغی اوز آرا باش باشداقلقنی یوقاتیشدا وه شرقی تورکستان حکومتینی توزوشده فعالیت‌کورسه‌تکه‌ن بر رهبر ایدی. — شرقی تورکستان حکومتنده صحیه ناظری، «استقلال جمعیتی»نڭ رئیسی ایدی.

یاشلغندان‌به‌رلی ملتی اوچون خدمت ایتکه‌ن خانی افندینڭ ضعیف بدنی آنی بزله‌رگه‌کیتریب قوشا آلماسدان‌کیمسه‌سز تاغلاردا قالدیردی. یورتندا یاشلغندان تارتیب‌کورگه‌ن وه ایشیتکه‌ن سرله‌رنی، بولشه‌ویکله‌رده‌ن کورگه‌ن ظلملارنی‌کیڭ دنیاغا چیقیب، بزله‌رگه قوشولوب، مهاجرلك قاتارندا نشر ایتمه‌ك نیتیله‌کیلیب تورغان بویوك سیما سنجودوانی آستندا قالدی.

بو خبر بزله‌ر اوچون‌کوب آغیر وه مصیبتلی‌در. خیر الله تبارك رحمت ایله‌سین، توپراغینی یه‌ڭیل قیلسین.

حبیب‌الرحمن البلغاری. پشاور، 34 .9 .12

ایشان خواجه خانی

1917نچی یلغی انقلابدان اول تورکستاندا ملی انقلاب حرکتینی باشلاب، اوڭا خدمت ایتکه‌ن تورکستانلیلار قاتاری بارغان ساری آزایماقدادر. بولتور منور قاری، سلیم خان، توله‌گه‌ن داملالارنڭ بولشه‌ویکله‌ر طرفندان أولدورولگه‌نلکله‌رینی ایشیتب توبسز قایغیرغان ایدیك. ایندی

ایشان خواجه‌نڭ وفاتی خبرینی ایشیتب قایغیرماقدامز. ایشان خواجه‌کبی منور قاری ایله برله‌شیب خلقمزنڭ آقارتیلیشی وه یورتمزنڭ قورتولوشی اوغروندا «یول آچوچیلار»دان قانچاسینڭ أولوب، قانچاسینڭ تریك ایکه‌نده‌ن بزنڭ تولوق خبریمزده یوق.

ایشان خواجه — تورکستان ملتچیله‌ری قاتاریندا أڭ ایشلیکلی وه

ایشان خواجه خانی

تینمه‌سده‌ن ایشله‌وچیله‌رنڭ بریسی ایدی. او بر معلم وه پروپاغانداچی اولاراق اوزیگه مخلص شاگردله‌ر وه تیگله‌وچیله‌ر توپلای بیلگه‌ن‌ایدی.. ایسیز، که بوکیشی هه‌م اوزینك سیاسی استادی منور قاری‌کبی اوز وطننه نقصانسز وجدانی، آچیق فکری وه عقلندان بیکله‌دیگیمزچه خدمت ایتشده‌ن محروم ایتلدی. فقط ایشان خواجه شرقی تورکستان‌کبی وطنمزنڭ ایکنچی بر بورچه‌گنده بویوك امیدله باشلانغان، بارچامزنڭ‌دا یوره-

گینی اوتلاندیرغان ملی حرکتکه جداً قاتناشا بیلدی. یورگوزگەن حرکتی، کورسەتکەن خدمتی ایشان خواجەغا شرقی تورکستان جمهوریتنده برنچی قاتاردان اورون آلیب بیرگەن ایدی... لاکن تقدیرنگ اوگا نصیب ایلەدیگی یاخشیلق اوزون سورمەدی. شرقی تورکستان جمهوریتی بایراغی توشورولوب، اونگ اورنیغا ختای وە قیزیل روسیەحاکمیتی قایتادان قورولدی. ایشان خواجەکوب آغیرلقلار ایچندە شرقی تورکستانی ترك ایتیش مجبوریتندە قالدی...

ایشان خواجە ملی سوغوش جبهەسندە شهید توشدی. اونگ جانی تاگرینگ جنتندە، روحی، ایشلەدیگی ایشلەری تریکلەریمزنگ یورەگندە وە خاطرندا بولسون.

مصطفی

پاریسدە شرقی تورکستان حقندا بر معروضە

«فرانسەدە اجنبی مطبوعات برلگی»
(Association Professionelle de la Presse étrangère en France)
نگ تکلیفی اوزەرینە، باش محرریمز چوقای اوغلی مصطفیبیك افندی، اوتکەن اوقتوبر آیینگ 24ندە، شرقی تورکستان حقندا بر معروضە اوقودیلار. کوبدەنبەرلی اعلان ایتلگەن بو معروضەنی تیگلەمەك اوچون 60غا یاقین آوروپا وە آمریقا غازیتا وە مجموعە مخبرلەریلە فرانسز پارلامانی اعضالاری وە بویوك فرانسز ادیبلەرندەن‌دە کیلگەنلەر ایدی.

مصطفی بیك معروضەسینا شرقی تورکستاننگ ختای ایلە بولغان مناسباتی تاریخندەن باشلایاراق، شرقی تورکستانلیلارنگ دفعەلارچا ختایدان آیریلغانلقلارینی، روسیەنگ شرقی تورکستانغا کوزتیککەنلگینی، حتی بر وقتلار شرقی تورکستاننگ بر قسمینی اوز قولی آستینا آلیشغا هەم کیریشکەنینی کورسەتیب، بدولت یعقوب بیك آتالق غازی دورینە توختاب، سوگنغو شرقی تورکستان ملی حرکتینە اوتدی.

شرقی تورکستان اوستوندەکی ختای حاکمیتینگ ایسکیدە نیمەدەن عبارت ایکەنلگینی کورسەتمەك اوچون مصطفی بیك، چوقان ولی خاننگ موندان تخمیناً 80 ییل ایلگەری یازغانلاریندان توبەندەگیلەرنی کیلتردی:

«شرقی تورکستان ختاینگ شبهەلی بر ملکیدر. خلق ختایلارغا نفرت ایلە باقادر وە اولارغا قارشی هەر دائم عصیان ایتمەکدەدر. اگر شرقی تورکستان اوستندە بوکونگەچە ختای حاکمیتی ساقلانیب کیلدی ایسە، اونگدا باش سببی، شرقی تورکستانلیلارنڭ اوز آرالارینداغی اختلافدر. بو اختلاف بیتدیکی زمان شرقی تورکستان، شبهەسز، ختای قول آستندان چیقیب، اوز استقلالیتینی قازاناجاقدر».

بو سوگنغو ییلغی حرکتلەر چوقان ولی خاننگ سوزلەرینی، فکرینی تصدیق ایتمەدیمی؟

تیگلەوچیلەر ساویت حکومتینگ شرقی تورکستان ملی کورەشینە قارشی یورگوزدیگی سیاستینی، حتی عسکری حرکتلەرینی شایان حیرت وە نفرتلە قارشیلادیلار.

مصطفیبیك افندی معروضەسینگ بعضی فرانسز وە باشقا تیللەردەکی مجموعەلاردا باسیلیب چیقیشی احتمالی بار.

شرقی تورکستان مسئلەسی بر ایتالیان مجموعەسی بیتلەرندە

ایتالیا پایتختی رومادا چیقا تورغان “Oriente Moderno„ («یەگی شرق») مجموعەسی سوڭ اوقتوبر سانندا، شرقی تورکستاندا قایتادان ختای حاکیمتینگ قوروالا باشلاغانندان بحث ایتەرکەن «یاش تورکستان»نگ 58نچی سانداغی باش مقالەدەن اقتباس ایتکەن. ایتالیان مجموعەسی «یاش تورکستان»نگ 53، 54 وە 55نچی سانلارندا باسیلیب چیققان شرقی تورکستان جمهوریتینگ قانون اساسیغا اوقوچیلارینگ نظر دقتینی جلب ایتمەکدەدر.

کابلدەکی مهاجرلەر تورموشندان

1931دە اوفا جوارندەن هجرت ایتب آفغانستان قوچاغندا، کابلدە یرلەشیب، آلدیمزدان کیچکەن سوگنغو رمضاندا وفات ایتکەن مرحوم وە

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولليازمىلار ئامبىرى

مغفور شمس‌الله حضرت یورتداشمزنگ قزی ریحان خانم ایله ملت خادمی حبیب‌الرحمن افندینگ، شو ییل تشرین اول باشندا، نکاح مجلسله‌ری بولوب اوتدی.

کوب طنطنه‌لی اوتکه‌ن بو نکاح مجلسی ملت مجاهدی شیر محمد بیك طرفندان اداره قیلندی. تویمزغا 50 نفر مهاجر توغانلاریمزدان وه 25 نفر یرلی وه هندستانلی دین قارداشلاریمزدان قاتناشدیلار. مجلسیمز تورکستان علماسندان محترم جماعت خادمی مفتی صدرالدین خان افندی، سید مبشر خان طرازی افندی، وه هند مجاهدله‌رنده‌ن مولانا منصور افندی، تورکستان مجاهدله‌رنده‌ن فضیل مخدوم وه غیریلار طرفندان سویله‌نگه‌ن آتشین نطقلار ایله بر یاریم ساعت سوردی. مجلس نهایتنده نکاح عقد ایتلیب، سید مبشر خان افندی طرفندان مؤثر بر خطبه اوقولوب فاتحه بولغاچ، حبیب‌الرحمن افندی مجلس اهلی طرفندان بر آغزدان «مبارك بولسون» خطابه‌سینی آلدیلار.

مرحوم شمس‌الله حضرتنگ اوغوللاری نور محمد وه اوکه‌له‌ری قوناقلارغا اوز یورتیمزداغیچا تشریفاتدا بولونغانلاریدان آفرین اشاره‌له‌رین آلدیلار.

غربت حیاتندا بو ایکی عرقداشمزنك بربرله‌ری ایله محبتلی قاووشقانلارین بز یوره‌کده‌ن آلقیشلاب، سیوینچله‌ر ایله کیچینمه‌که‌ له‌رین تیله‌یمز.

10. 10. 34 کابل، کریم زاده.

*

قوشومجا: پشاورده‌کی توغانلاریمزدا باشقارمامزغا یوللادیقلاری بر مکتوبده حبیب‌الرحمن افندینی تویی مناسبتیله یوره‌کده‌ن قوتلاب، یه‌گی قورولغان عائله اوچاغیغا یاخشی تمنیله‌ر قیلماقدالار.

*

قوتلاو: ریحان خانم ایله حبیب‌الرحمن افندینگ قوردیقلاری عائله اوچاغلارینگ دائما ایشیقلی بولماغینی بز هم یوره‌کده‌ن تیله‌ب، تیزلکده ساغلق بیله‌ن مستقل یورتمزغا ایریشمه‌له‌رینی تمنی ایته‌مز.

باشقارما.

آلمان یاشلارینك فردوسی بایرامی

«آلمان طلبه برلگی» سکزکونلك فردوسی بایرامی یاسامشدر. 26نچی اوقتوبردان شو آینگ 3یگه قادار دوام ایتکه‌ن بو بایرامغا تورلو شرق أولکه‌له‌رنده‌کی یاشلار اویوشمه‌سی وه طلبه برلکله‌رنده‌ن وکیلله‌ر چاقیریلمشلار. دعوتلیله‌ر آراسندا تورکستاندان تورت، ایدیل-اورالدان ایکی، آذربایجاندان‌دا ایکی یاش بولغان. بایرام به‌رلین دارالفنونی ره‌کتورینك دارالفنون سالوندا ایتدیکی قبول وه نطقیله باشلانغان. بر کون سوڭرا «پروسیا اویی»نده یاسالغان کیچه‌ده پروفه‌سور شولتس طرفندان فردوسی وه اونك شاهنامه‌سی حقندا علمی بر معروضه اوقولغان.

«آلمان طلبه برلگی»نگ فردوسی بایرامی یاساماقدان وه شرق یاشلارینی آلمانیاغا چاقیرماقدان باشلیچا مقصدی، یه‌ڭی آلمانیانگ شرق ملتله‌ریگه قاراشینی بیلدیرمه‌ك وه یه‌ڭی آلمانیانی اولارغا یاقیندان تانیتماق ایدی. اونگچون شرق یاشلاریغا به‌رلین، پوتسدام وه توگه‌ره‌گنده‌گی تورلو تاریخی، علمی بنالار، فابریقالار، یوکسه‌ك ته‌خنیك اثرله‌ری، آلمان یاشلارینی نظام وه چیده‌ملکبه اورگه‌توچی «ایش قیشلاسی» („Arbeitslager“) آتالغان یه‌ڭی ایش مؤسسه‌له‌ری، هیتله‌ر یاشلارینگ تربیه وه ایش یورتلاری، موزه وه تورلو صنعت اوچاقلاری کورسه‌تیلمشدر.

34 .10 .31ده به‌رلین‌ده‌کی مجهول عسکر آبده‌سیگه بایرامغا قاتناشغان شرقلی یاشلار طرفندان بویوك بر چه‌له‌نگ قویولمشدر. 11 .1ده کیچ مخصوص واغونلاردا شرقی پروسیاغا باریب، او طرفداغی تاریخی شهرله‌ر، جمله‌ده‌ن تانه‌نبه‌رغده‌کی مشهور «ملی آبده» زیارت ایتلیب، شو ییل آغوست آیی باشندا أولگه‌ن مشهور آلمان ملی قهرمانی رئیس جمهور فون هینده‌نبورغ ساغاناسی باشیغا چه‌له‌نگ قویولمشدر.

آلمانلار هه‌ر طرفدا شرقلی یاش قوناقلارینی کوب صمیمیتله قارشیلاب وه بویوك مسافرپرورلك کورسه‌تیب، هه‌ر وسیله ایله شرق أولکه‌له‌رینگ سعادتینی یوره‌کده‌ن تیله‌دیکله‌رینی اظهار ایتمشله‌ردر. شرقلی

ئەۋلاد گورۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

یاشلاردا آلمانیانی اوزکوزلەریله کوروب تانیا بیلدیکلەرندەن ممنونیت بیان ایتب، بو فرصتنی اولارغا بیرگەن «آلمان طلبه برلگی» گه تشکرلەر بیلدیرمشلەر. آلدیغمز معلوماتەکوره، شرقلی یاشلار یەگلی آلمانیادان چوقور انطباعلار آلغانلار. بزنگ تورکستانلی یاشلار آینقسا هیتلەر یاشلارینی تربیه ایتوچی یورتلارداغی تشکیلاتدان وه آلمان یاشلارینی چیدەملکه اورگەتوچی «ایش قیشلا» لارنداغی نظام وه ترتیبدەن حیرتله بحث ایتمه کدەلەر.

*

علی مردان بیك توپچیباشی

مجموعەمز باسیلماقدا ایکەن بورونغو آذربایجان پارلامەنتو رئیسی وه آوروپاداغی آذربایجان مرخصلاری هیئتی باشلغی علی مردان بیك توپچیباشی‌نگ وفات ایتدیکی خبرینی آلدیق. مرحومنگ عائلەسیله بوتون آذری توغانلاریمزنگ بویوك ماتمنه جاندان، یورەکدەن قوشولامز.

علی مردان بیك توپچیباشی‌نگ شخصیتی حقندا مجموعەمزنگ کیلەجەك ساندا آیریچا مقاله باسیلاجاقدر.

تورکستان خبرلری

پاختا تیارلاش ایشینك أونومسزلگی. 3.10.34ده تاشکندده توپلانغان اوزبیکستان جمهوریت فعال ایشچیلەری آلدیندا سویلەگەن نطقندا اکمل اکرام پاختا تیارلاش وه اونی پاختا زاوودلاریغا تاپشیریش ایشینگ مطلقا أونومسزلگیندەن شکایت ایتمه‌کدەدر. اکمل‌نگ کیتردیگی معلوماتلارغا کوره 3.10.34گه قادار، ییللق پلاندا بیلگیلەنگەن 82 میگ تونا اورنیغا 45 365 تونا پاختا توپلانغان. اوتکەن 1933ده ایسه عینی وقتدا 225 میگ تونا توپلانغان ایکەن.

Verantwortlich für Verlag und Redaktion: Dr. Tahir Schakir, Berlin-Sieglitz
Druck: Sonnendruckerei G. m. b. H., Berlin-Charlottenburg 4
مسئول مدیری: دوقتور طاهر شاکر.

پاختا زاوودلارینگدا ایشی سیکین-سیکین کیتمه‌کدە، حتی ایشلەمەسدەن بوتونلەی توختاب قالغان زاوودلار هەم بار ایمش. مثلا: تاشکندنگ اوزیدە 6 زاوود توروب قالغان. 2.10.34گه قادار پلاندا تصدیق ایتلگەن 11 530 تونا اورنیغا 5515 تونا پاختا تازەلەنگەن.

سەنتابر آییندا 9011 تونا تازەلەنگەن پاختا یوکلەنیب یوباریلیشی لازم ایدی، حالبوکه 3957 توناغنا یوباریلغان.

(«پراودا ووستوکا» 6. 10. 34).

تاشکند-اسکندر تیمیر یولی — 16نچی سەنتابردەن اعتبارآ تاشکند ایله اسکندرقیشلاغی آراسندا، اوزونلغی 40 کیلومترو، تیمیر یول ایشلەی باشلادی. بو یول ایله چیرچیق بویوبی تاشکند ایله باغلاشغان بولادر. («پراودا» 17. 9. 34).

مفتی صدرالدین خان افندی

آلدیغمز معلوماتەکوره، تورکستاننگ یاش فکرلی علماسندان جماعت خادمی مفتی صدرالدین خان افندیمز شو ییل ایول باشندا مشهددەن جوناب، هرات، قندهارکبی شهرلەردە قونوب، تورکستانلی مهاجر توغانلاریمزله آفغان مأمورلەرینگ حرمت وه قوناقلغینا مظهر بولوب، آوغوست آیینگ سوگندا ساغلقله کابلگه ایریشکەنلەر. بز بو ییردە بالخاصه هراتدەکی حکومت نائبی محترم عبدالرحیم خان صاحبنگ مفتی صدرالدین خان افندیمزگه کورسەتدیکلەری مسافرپرورلك اوچون آیریچا تشکرلەر ایتب اوتەمز وه محترم جماعت خادمیمزگه ساغلق وه اوزون عمر تیلەیمز.

*

باشقارمادان: (مکتوب اورنیغا) 1 — لهستان مفتیسی یعقوب افندینگ 7.10.34ده کوندەردیکلەری یاریم ییللق آبونه یتیشدی. اوتکەن آیدان باشلاب مجموعه یوللای باشلادیق. 2 — طهراندان محمد یوسف دیوان افندی طرفندان 22.10.34ده یوللانغان یوز فرانقدا ایریشدی.

Yach Turkestan

Novembre 1934 (Le jeune Turkestan) No. 60

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Moustapha Tchokaï-Oghly**

يوليمزغا توغرو كيلگەن بوتون يازولار اوچون مجموعەمزنىڭ بيتلەرى آچيقدر. باسيلماغان يازولار قايتاريلماس.

آبونه شرطلرى:

ييللغى 100 فرانسز فرانقى، آلتى آيلغى 60 فرانق، اوچ آيلغى 30 فرانق.

تاشكند سپورچيلەرينك قازانچى— 9نچى ايولده تاشكندده كى «دينامو» استاديوندا تاشكند ايله اودەسسا فوتبولچيلارينك برنچى اوچراشووى بولغان. اودەسساليلار كوب ياخشى اويناماقله برابر نتيجه تاشكندليلەر فائدەسيگه 2:4در.

11 وه 12نچى ايولداغى اويونلاردادا اودەسساليلار يه كيلگەنلەر. 7:3 وه 3:2 حسابله اودەسساليلار يوتقوزغانلار. بو اويونلاردا تاشكند فوتبولچيلارندان محى‌الدين اوغلى ايله كريم اوغلى لارى بويوك مهارت كورسەتكەنلەر. آينقسا محى‌الدين اوغلى اودەسسا قوماندا سينىڭ هجومنده اوچ توپدان برينى اودەسسا دروازەسيگه اوروب كوب آلقيشلانغان.

(«قيزيل اوزبيكستان» 34 .7 .15).

مجموعەمزگه تيشلى هەر تورلو يوللانمالار اوچون آدرەس:

Moustapha Tchokai-Oghly

7, Square de la Fontaine

Nogent s. Marne (Seine)

France